

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma Stratejisinin Kalkınma Planları Üzerinden Analizi

Tuğba DAMGACI¹

¹ Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Sivil Havacılık Yüksekokulu, tugba.damgaci@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7379-242X

Öz: Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin politika alanlarının tüm aşamalarına ve düzeylerine dahil edilmesi toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma olarak ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma ile elde edilmek istenen; eşitlik ve toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili tüm boyutların, ülkenin kamu politikalarına ve kamusal etkinliklerine yansıtılmasıdır. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma kavramı, temelde bir insan hakkı süreci üzerinden başlatılan cinsiyet eşitliğinin olumlu ayrımcılık politikaları ile fırsat eşitliğine dönüştürülmesi, kısmi eşitlik politikalarından vazgeçilerek bütüncü ve dönüştürücü politikalar üzerinden oluşturulması sürecidir. Türkiye’de hazırlanan kamu politikaları hem kalkınma amaçlı hem de uluslararası kuruluşlarla koordineli olma amaçlı olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmektedir. Bu sebeple toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmada Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği üzerinden bir yol haritası oluşturulması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın amacı; toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın, kamu politikalarının ilk aşaması olan “planlama” aşaması üzerinden Türkiye’deki kalkınma planlarında var olup olmadığını belirlemektir. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Ana Akımlaştırma kavramının literatüre girdiği tarihten günümüze kadar (1996-2023) tüm kalkınma planları nitel analiz veri yöntemi ile kod analizi şeklinde irdelenmiştir. Kullanılan nitel analiz tekniği MAXQDA 2020 yazılım programı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel sorusuna göre tematik kategorilere ayrılarak kod ve alt kodlar oluşturulmuş, tekrarlı okumalar yaparak metinlerde içerik analizine gidilmiştir. Çalışmada ana akımlaştırma için tarihsel bir çizgi üzerinden eşitlik, cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet eşitliği süreçleri incelenmiştir. Bu sebeple eşitlik, cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma çalışmadaki ana kodlardır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Toplumsal Cinsiyeti Anaakımlaştırma, Kalkınma Planları, İçerik Analizi

Jel Kodları: J128, J18, 021

Analysis of Gendermainstreaming Strategy on Developments Plans in Turkey

Abstract: Including the gender equality perspective in all policy areas, stages, and levels is considered gender mainstreaming. What is to be achieved through gender mainstreaming is the reflection of all aspects of equality and gender equality in the country’s public policies and activities. The concept of gender mainstreaming is the process of transforming gender equality, which is initiated through the process of human rights, into equality of opportunity through affirmative action policies and abandoning partial equality policies in favor of integrative and transformative policies. Public policies prepared in Turkey pursue gender equality for development purposes and in coordination with international organizations. For this reason, it is aimed to create a road map for gender mainstreaming through the United Nations and the European Union. This study aims to determine whether gender mainstreaming is present in development plans in Turkey through the “planning” stage, which is the first stage of public policies. All development plans in Turkey from when gender mainstreaming was introduced to the literature until today (1996-2023) were analyzed in code analysis with qualitative analysis data method. The qualitative analysis technique used was realized through the MAXQDA 2020 software program. According to the study’s main question, codes and sub-codes were created by dividing them into thematic categories, and content analysis was carried out on the texts through repeated readings. In the study, the processes of equality, gender equality, and gender equality were examined through a historical line for mainstreaming. For this reason, gender equality, gender equality, and gender mainstreaming are the main codes in the study.

Key Words: Gender Equality, Gender Mainstreaming, Development Plans, Content Analysis.

Jel Codes: J128, J18, 021

Atıf: Damgacı T. (2024).

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma Stratejisinin Kalkınma Planları Üzerinden Analizi, *Politik Ekonomik Kuram*, 8(2), 492-515.

<https://doi.org/10.30586/pek.1473843>

Geliş Tarihi: 26.04.2024

Kabul Tarihi: 21.06.2024

Telif Hakkı: © 2024. (CC BY) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

¹ Bu makale Türkiye’de Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma Stratejisinin Kalkınma Planları Üzerinden Analizi adlı doktora tezinden sadeleştirilerek üretilmiştir.

1. Giriş

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma; ülkedeki temel politik alanların, kurumsal işleyişin toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir bakış açısı ile tasarlanması olarak ifade edilmektedir (Alkan, 2015, s. 12). Bu kavramın gelişiminde iki uluslararası kurum önem taşımaktadır. Bunlar Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliğidir. Her iki uluslararası kuruluş da ana akımlaştırma için gereken koşullar, süreçler ve teknikler ile ilgili hem üye ülkelere hem de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına sahip ülkelere hem de üçüncü dünya ülkelerine rehber niteliğinde düzenlemeler yapmışlardır.

BM'ye göre toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın altında yatan temel kriterler, toplumsal cinsiyet eşitliği hedefini gerçekleştirmek üzere dönüştürücü politikalar uygulamak, ulusal düzeyde politika belirlemek, stratejik çerçeve oluşturmak, ulusal kalkınma plan ve programlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini kapsayan düzenlemeler yapmak ve buna göre bütçe oluşturmak, yerel düzeyde ise bu politikaların projelendirilmesini, uygulanmasını ve takibini yapmak ve toplumsal cinsiyet eşitliğini özendirici ve teşvik edici eylemlerde bulunmak olarak sıralanabilmektedir (Alkan, 2015, s. 23).

AB'ye göre toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini tüm politika ve programlarda ana akımlaştırmak için, birtakım ölçütlerin oluşturularak uygulanması gerekmektedir. Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EİGE) için bu araçlar; toplumsal cinsiyet analizi, cinsiyet eşitliğinin denetimi, toplumsal cinsiyet farkındalığı geliştirmek, toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme, toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi, toplumsal cinsiyete dayalı değerlendirme, toplumsal cinsiyete dayalı etki değerlendirme, toplumsal cinsiyet göstergeleri, toplumsal cinsiyete duyarlı planlama/izleme/işe alma, toplumsal cinsiyet istatistikleri, toplumsal cinsiyete duyarlı paydaşlarla görüşmeler, toplumsal cinsiyete dayalı kurumsal dönüşüm, cinsiyete göre ayrıştırılmış veri olarak sınıflandırılmıştır (Ecevit, 2021, s.43).

Çalışmada bu iki uluslararası kurumdaki temel kriterler ve araçlar göz önüne alınarak kalkınma planları içerisinde hangi araçların aranmasının daha uygun olacağına dair inceleme yapılmıştır. Ana akımlaştırma süreci için "*toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, cinsiyet etki analizi, cinsiyete göre ayrıştırılmış veri, sivil toplum kuruluşları ve yönetim*" kavramları belirleyici kodlar olarak kabul edilmiştir. Bu kodların belirleyiciliği ana akımlaştırmanın tarihsel süreci içerisinde kadın erkek eşitliğine en çok hizmet eden kavramlar olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kavramlar AB ve BM toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları içerisinde de eşitlik ayrımını belirleyen kodlardır. Bu belirleyici kodlar içerisinde planlama ve bütçe ilişkisi üzerinden "*toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme*" kodu en önemli kod olarak kabul edilmiştir. Ülkelerde kamu politikalarının oluşturulmasında politika konusuna göre bütçelendirme önemli olduğu için toplumsal cinsiyet politikalarında da kadın erkek eşitliğinde denge gerektiren bir bütçe önemlidir. Çalışmanın konusu; Türkiye'de toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisinin kalkınma planlarında olup olmadığının tespit edilmesidir. Kalkınma planlarında toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisinin tespiti için oluşturulan bu kodlar eşitlik tanımı ve temel eşitlik türleri içerisinde, cinsiyet eşitliğinden pozitif ayrımcılığı konusuna, toplumsal cinsiyet eşitliğinden ana akımlaştırmaya kadar pek çok alanda taranarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde eşitlik ve cinsiyet eşitliği üzerinden kavramsal tanımlamalara gidilmektedir. Bu bölümde anlatılan eşitlik tipleri ve cinsiyet eşitliği üzerinden hem eşitlik hem cinsiyet eşitliği kod ve alt kodları oluşturulmuştur. İkinci bölümde toplumsal cinsiyete özgü kavramlar üzerinden toplumsal cinsiyet eşitliği ve ana akımlaştırma kavramı anlatılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin kavramsal boyutu uluslararası sözleşmelerdeki yeri, BM ve AB toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının ölçümü hakkında bilgi verilmektedir. Bu bölüm ile toplumsal cinsiyet eşitliği ve ana akımlaştırma ile ilgili temel alt kodlar belirlenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planından On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planına kadar olan tüm kalkınma planları "kod analizi" adlı nitel veri analizi vasıtasıyla

irdelenmektedir. Kalkınma planları içerik olarak sınıflandırılmakta, tekrarlı okumalar ile metinler metodik ve sistematik şekilde kategorilere ve alt kategorilere ayrılmakta, kalkınma planları içinde toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisi bulma amacı ile taranmaktadır.

2. Eşitlik ve Cinsiyet Eşitliği Kavramları ve Boyutları

N. Ashford (2018, s. 30) “Özgür Toplumun İlkeleri” adlı eserinde eşitliği; insanların aynı veya eşit muamele görmesi olarak tanımlamıştır. Eşitlik prensibinde, insanların birbirleriyle eşdeğer nitelikte olmaları ve bu sebeple insanlar arasında ayırım gözetilmemesi gerektiği dile getirilir. *Bu çalışmada kabul edilen ve çalışmanın esas aldığı eşitlik tanımı ise iki kavram veya daha fazla kavram arasında nitel, nicel, değer bakımından fazlalık ya da azlık bulunmaması, birçok yönden karşılaştırma yapıldığında aynı neticenin alınması durumudur* (Öden, 2013, s. 18). Eşitliğe ulaşmaya çalıştıkça eşitsizlik oluşturan sebeplerde ve durumlarda bir artış olmuş, eşitlikte doyum noktası sağlanamadığından eşitlik idealinde yeterli tatmin seviyesine ulaşılmamıştır. Bu sebeple hangi eşitlikler sorusuna cevap vermek ile eşitlik durumlarını bulmaya yardımcı olan eşitlik tipleri incelenmekte, eşitsizliklerde hangi araç ve yöntemlerin kullanıldığına bulunacak cevaplar ile de eşitleme yöntemleri incelenmektedir (Sartori, 2017, s. 410-411). Eşitlik tiplerinde farklı sınıflandırmalar ve adlandırmalar mevcuttur. Sartori (2017, s. 418-420) tarihsel gelişim içinde eşitliği 4 (dört) sınıf ya da tip altında ele alınabileceğini belirtmiştir. Çalışmada temel belirlenen eşitlik tiplerinin oluşmasında Sartori'nin tipolojisi önem kazanmıştır. Bunlar;

Hukuksal-siyasal eşitlik: herkesle aynı hukuksal ve siyasi haklar, yani siyasi iktidara direnebilmesidir.

Sosyal eşitlik: herkese aynı toplumsal önemin verilmesidir. Toplumsal farklılıklara karşı durmaktır.

Fırsat eşitliği: herkese aynı yükselme fırsatları aynı zamanda herkese aynı yeteneği, derece ve mevkileri elde etmede yeterli bir başlangıç iktidarı vermektedir.

Ekonomik eşitlik: Ekonomik eşitliğin farklılıklara bakılmaksızın eşit olarak pay edilmesidir.

2.1. Cinsiyet Eşitliği Kavramı

Birleşmiş Milletlerin eşitlik ilkesi çerçevesinde düzenlediği Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 2. Maddesine göre, herkesin yasalar önünde din, ırk ve cinsiyet ayrımı yapmadan eşit biçimde korunması “cinsiyet ayrımı olmaması” ifadesi cinsiyet eşitliği tanımında “ilk tanım olarak” düşünülmektedir. Cinsiyet eşitliğinde talep ortak bir insan kimliği yaratmaktır. *Çalışmada cinsiyet eşitliğinin kapsamı;* hem yasalar önünde erkeklere eş tutulan, yasal haklara, temsillere, görev ve yetkilere sahip olabilen, hem de farklılıkları için eşitlik talebi olan bu farklılıkları da yasal olarak güvence altına alabilen bir kadın kimliği üzerinedir. Ayrıca kadınların erkeklerle ortak hareket edebileceği, eşit davranmalar, eşit başlangıçlar, eşit görev ve sorumluluklar, eşit roller ile fırsat eşitliği olan ve ona uygun -gerekirse pozitif bir ayrımcılık ile- bir zeminde sağlanan eşitlik gerçek bir cinsiyet eşitliği olmaktadır (Agacinski, 1998, s. 126). Cinsiyet eşitliğini tam anlayabilmek adına kısaca feminist hareketin gelişimi incelenmelidir.

2.2. Feminist Hareket ve Cinsiyet Eşitliği

Feminizm, etkisi iki yüzyılı aşkın bir süredir devam eden bir akım olup, 20. yy bu akımın en güçlü olduğu yüzyıldır. Kadın-erkek eşitsizliği ve bu eşitsizliğin hangi yollarla giderileceği, Feminizm 'in ortaya çıkışından bu yana tartışılacak bir konudur. Feminizm kadınlar ve erkekler için eşit hak ve imkanlar tanınması ve kadınların maruz kaldığı ayrımcılığın önüne geçilmesi kadar, kadının erkekten farklı olduğunu ve farklılıkların hesaba katılması gerektiğini savunan sosyal, politik ve hukuki akımdır (Güriz, 2013, s. 13-14).

Aydınlanma Hareketi ve Fransız İhtilali aracılığıyla filizlenen toplumsal hareketlere paralel olarak özgürlük ve eşitlik konularında bilinç seviyeleri artan kadınlar,

kendilerinin de toplumsal sözleşmenin parçası olduklarının farkına vararak haklarının insan hakları olduğunu daha yüksek sesle dillendirmeye başlamıştır (Aydemir, 2019, s. 9). Mary Wollstonecraft, feminist teori tarihinin en önemli çalışmalarından ilki olan *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Savunusu) başlıklı eserini 3 Ocak 1792 tarihinde tamamlamıştır. Bu eser sonraki yıllarda feminist teori için başat eser olarak kabul görmüştür (Donovan, 1997, s. 15).

Feminist hareket tarihsel süreç içerisinde değişerek, dönüşerek ve güçlenerek kapsamını genişleterek yayılmaya devam etmiştir. Feminist hareketin tüm dünyayı etkisi altına alarak değiştirdiği dönemler dalga olarak adlandırılmıştır. Her dönem dalgası kendi içerisindeki konjonktürde farklı feminizm türlerini ortaya çıkarmıştır. Bu feminizm türleri eşitsizlik sorununa göre, sağlanan eşitlik yöntemine göre ve eşitlik politikalarına göre tarihsel süreçte hem gelişmiş hem değişmiştir.

Birinci dalga feminizm 19. yy sonu, 20. yy başlarını kapsayan döneme tekabül etmektedir. Liberal feminist düşüncenin hâkim olduğu söz konusu dönemde kadınlar, vatandaş olarak erkekler ile eşit haklardan yararlanmayı talep etmektedir (Aydemir, 2019, s. 10). İkinci dalga feminist hareket, 1960'larda, kapitalizmin yayılmasıyla ön plana çıkan emek gücüyle ilişkili olarak Batı'da ortaya çıkmıştır. Emek gücü kavramıyla birlikte, feminist yaklaşımlar da çeşitlenmiştir. Marksist bakış açının etkisiyle birlikte, ikinci dalga feminizmde, aile içi roller bağlamında Freud etkilerinden söz edilmektedir. Yine ikinci dalga feminizmi ile ortaya çıkan diğer bir söylem "kişisel olan politiktir" söylemidir. Kadını kamusal alan/özel alan ayırımına tabi tutarak özel alana hapsedme amaçlı tutumlara karşı bir duruşla da mücadele edilmesi gerektiği savunulmuştur (Taş, 2016, s. 170). Üçüncü feminist dalga, genelleşen kadın sorunlarından ziyade, kadınların bireysel düzlemdeki sorunları ile ilgilenmektedir. Bir diğer deyişle, kadınların bireysel sorunları üzerinden siyaset yapma eğilimi mevcut olmaktadır. Kültürel feminizm düşüncesinde kadını hem bir cinsiyet rolü hem de bir kimlik olarak kabul etmektedir. İkinci dalga feminist hareket mutlak eşitlik temeli üzerine kurulu iken üçüncü dalga feministler farklılıkların değerli olduğu ve önem arz ettiği yönünde bir tutum sergilemektedirler (Taş, 2016, s.175).

3. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma

Toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkek arasında sadece biyolojilerinden kaynaklanan farklılıklardan değil aynı zamanda sosyo-kültürel, politik birden fazla eşitsizlik yaratan durumun görülmesi durumudur (Baydur-Uçan, 2016, s. 138). Kadınların, erkekler ile eşit hak ve özgürlüklere sahip olmak amacıyla başlattıkları mücadele sonucunda fark edilen durum biyolojik cinsiyet temelli olduğu ve değiştirilemeyeceği düşünülen eşitsizliklerin aslında sosyo-kültürel olarak inşa edildiğidir (Köse, 2013 s. 64).

Toplumsal cinsiyet eşitliği; ülkelerin ve bireylerin bakış açılarına göre farklı anlamlar kazanan bu sebeple tek formda bir tanımı olmayan bir kavramdır. Ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliğine verdiği öneme göre tanımın formu da değişmektedir. *Çalışmada toplumsal cinsiyet eşitliği*; eşit koşullar, eşit muamele ve eşit fırsat vurgusu üzerinden; kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocuklarının, sahip oldukları insan haklarını kullanmaları, sahip oldukları potansiyeli gerçekleştirmeleri ve yaşadıkları çevrenin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik gelişimine katkı sağlamak (ve bunlardan faydalanmak) için eşit koşullara, muameleye ve fırsatlara sahip olduğunu anlatan kavram olarak tanımlanmaktadır. (Ecevit, 2021, s. 24).

3.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Uluslararası Sözleşmelerdeki Yeri

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin normlarını uluslararası sözleşmeler ve belgeler üzerinden düzenlemek ve tanımlamak toplumsal cinsiyet eşitliğinin tüm boyutlarının ortaya konulması açısından gereklidir. Bu nedenle BM ve AB tarafından oluşturulmuş belgeler incelenmektedir.

3.1.1. Birleşmiş Milletler Belgelerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Kuruluşundan itibaren BM'nin temel amacı; dezavantajlı, güçsüz ve kırılgan kimseleri desteklemek ve korumak olmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliği BM tarafından hazırlanan birden fazla uluslararası belge içerisinde yer almaktadır. Bunlar en eski ve evrensel olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinden başlayıp, CEDAW'a kadar çok geniş bir yelpazede yer almakta ve BM'ye üye olan ülkeler üzerinde pozitif norm etkisi yaratmaktadır. BM Genel Kurulu tarafından 1948 senesinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ortaya çıkarılmıştır. Bu bildirmede insanların haklar bakımından eşit olduğu vurgulanmıştır. Kimsenin din, dil, ırk gibi sebeplerden dolayı sorgulanamayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca devlet, toplum ve aile tarafından da muhafaza edilmektedir. Evliliği sona erdirmekte kadınlar ve erkeklerin denk olduğu da belirtilmiştir (İHEB, www.ombdusman.gov.tr, 2020, ss. 205-206).

Bunun yanı sıra Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile kişilerin sadece temel haklar konusunda değil aynı zamanda tüm medeni ve siyasi haklar açısından da eşit olarak yararlanması gerektiği belirtilmiştir. Uluslararası Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Haklar Sözleşmesi, tüm kadın ve erkek bireylerin ekonomik, kültürel ve sosyal haklardan eşit şekilde yararlanmalarını güvence altına alma yükümlülüğü getirmiştir. Bu sözleşmede erkek ve kadın bireylere eşit şartlarda çalışma koşulları, adil ve elverişli çalışma, çalışma koşullarından eşit yararlanma ve eşit ücrete tabi olma gibi kadına yönelik fırsat eşitliği imkânları da sağlanmıştır (Gemalmaz, 2010 s. 31-62).

CEDAW; BM tarafından 18 Aralık 1979 yılında kabul edilmiştir. CEDAW kadınların haklarının bildirilmesini içeren kapsamlı ve kuvvetli bir yargı olarak da ortaya çıkmaktadır. CEDAW; soyut bir kavram olan eşitlik ilkesi üzerine durmak yerine daha somut ve etkin bir kelime olan ayırım yapma, ayrımcılık sözlerinden istifade etmiştir. Bu sözleşme ile kadına uygulanan şiddetin ve ayrımcılığın sadece bir millete özgü bir davranış olmadığı ve birçok toplumda bu aykırı davranışın varlığından söz edilmiştir. Bu sözleşmenin maddelerinde kadınlara yönelik oluşan her türlü sıkıntıya karşı kadının kültürü, medeni durumu, toplumda elde ettiği statü fark etmeksizin aynı haklara sahip olması hususu vurgulanmıştır (Dinçkol, 2013, s. 102).

BM bu sözleşmeler ve belgeler ışığında toplumsal cinsiyet eşitliği tanımları oluşturmuştur. Bu tanımların içerisinde Birleşmiş Milletler Kadın Birimi olarak da bilinen UNWOMEN en geniş kapsamlı tanımı yapmıştır. Buna göre; toplumsal cinsiyet eşitliği (gender equality); dayatılmış statülerle belirlenmeyen, politik süreçlerin getirdiği kararların yer almadığı bir konumda olmalıdır.

3.1.2. Avrupa Birliği Belgelerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Toplumsal cinsiyet eşitliği BM kadar AB içinde önemli bir konu olmuştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden itibaren başlayan bu süreç AB kurucu antlaşması olarak görülen Roma Antlaşması ile devam etmiş ve Roma Antlaşması kapsamında Paris Zirvesi yapılmıştır. Avrupa Topluluğu Sosyal Şartı ile temel haklar üzerine şartlar düzenlenmiş ve Maastricht Antlaşması ile sosyal politika sözleşmesi hazırlanmıştır. Amsterdam Antlaşması cinsiyet eşitliğini ana akımlaştırma üzerine oluşturulmuş, hemen ardından Lüksemburg Zirvesi ile kadın istihdamı üzerine Lizbon Zirvesi ile de kadın hakları ve cinsiyet eşitliği üzerine stratejik kararlar alınmış, Barcelona Zirvesinin toplanmasının ardından ise *Kadın Erkek Eşitliği İçin Avrupa Anayasası* hazırlıklarına başlanmıştır (Sayın, 2007, s. 40-46).

Kadın-erkek eşitsizliği ülkelerin finansal durumunu da etkileyen bir konudur. Bu nedenle *Avrupa 2020* yolunda akıllı genişleme gayelerine yetişebilmesi için tekrar belirtilmiştir. 2000 senesinden bu yana çalışan kadınların oranının da yükselme gözlemlenmiş ve iş imkânlarının 3/4 'ünden kadınlar faydalanmıştır. Fakat erkeklere nispetle %17 daha az kazanmıştır ve karar alma makamlarındaki temsil oranı azınlıkta kalmıştır. Bu sebeple AB kadın-erkek eşitliğini sağlamak amacıyla ataerkil fikrinin ortadan kalkması ve kadınların kendi finansal özgürlüklerini kazanarak haklardan aynı şekilde yararlanmalarını hedeflemiştir (Akbaş, 2010 s. 2).

3.2. Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma (Gender Mainstreaming) Kavramı ve Uluslararası Boyutları

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında temel koşul; devlet politikalarının toplumsal cinsiyeti merkeze alarak, devlet bünyesinde bir eşitlik kazandırmasıdır. Bu eşitlik kazanımı ise mevzuat ve kurumsal yapı ile bütünleşik olmalıdır. Bu eşitlik politikası süreci toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma olarak adlandırılmıştır.

1990'larda uygulamaya konmuş olan ve grup temelli dezavantaja yol açan yapıları ve sistemleri odağına alan toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma; toplumsal cinsiyet eşitliğini ana akım sistemlerin ve yapıların arasına yerleştirmeyi hedeflemektedir. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma, bu noktada bireyler ve bireylerin kanunlar önünde eşit olma haklarından, gruplar ve grupların dezavantajlarını hafifletmekten eşitliği ihlal eden ve kadınları dezavantajlı konuma iten sistemlerden korumak üzere oluşturulmuştur (Rees, 2005, s. 57-58). Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma, amacı toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak olan eylemlerin tüm ana akım politika alanlarına yayılmasını gerektirmektedir (Walby, 2005, s. 456).

Birleşmiş Milletlerin Dördüncü Kadın Konferansından sonra oluşturulan Pekin Eylem Platformu tarafından bir ana akımlaştırma tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre:

"Hükümetler ve diğer aktörler (özel sektör ve sivil toplum aktörleri), yetki ve karar almanın bütün düzeylerini paylaşma konusunda kadın erkek arasında var olan eşitsizliği ele alırken, bütün politika ve programlara cinsiyete dayalı bakış açısını ana görüş olarak yerleştirmek amacıyla faal ve görünür bir politika izlemelidirler. Böylece kararlar alınmadan önce, bu kararların kadınları ve erkekleri nasıl etkileyeceğine ilişkin bir inceleme yapabilmek imkânı doğacaktır" (Ecevit ve Tüzel, 2019, s. 63).

3.2.1. Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma Modelleri

Kamu politikalarının yapısı ve uygulama süreçleri çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliğini öncelleyen pratiklerin ve normların yerleştirilerek kurumsallaştırılmaya çalışılması, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın ayırt edici özelliğidir (Daly, 2005, s. 435). Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın merkezinde yer alan değişim yaklaşımı ile politika üretici mekanizmaların yeniden düzenlenmesi, politika üretme sürecindeki aktörlerin yelpazesinin genişletilmesi, söz konusu aktörlerin zihin yapılarının değiştirilmesi gerekmektedir. Bu sayede politika kapsamı ve çerçevesi değiştirilerek yönetim süreçlerinin de dönüştürülmesi mümkün olur (Daly, 2005, s. 447).

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma sürecinin iki temel yönü vardır. Bunlar (Çelik ve Ertürk, 2013, s.153):

Bürokrasi ve politika mekanizmaları üzerinden politika geliştirmek ve uygulamak, Demokratik katılım kapsamında kadın örgütlerini sürece dahil eden müzakere süreçleri oluşturmaktır.

Farklı cinsiyet eşitliği stratejileri farklı toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma modellerini ortaya çıkarmaktadır. Squires (2005, s. 366) toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasının bürokratik bir entegrasyon aracı mı olduğu, bir gündem belirleme süreci mi yarattığı, yoksa dönüştürücü bir strateji mi meydana getirdiği ile ilgili soruları belirlerken aynı zamanda da ana akımlaştırmanın modellerini oluşturmuştur.

Squires ülkelerin ana akımlaştırma sürecini politik kaygıyla başlattığını ancak demokratik bir arayışa da cevap verdiğini belirtmektedir. Squires'e göre (2005, s. 377); toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinde eşitlik politikalarını yeniden düzenlemek, iyileştirmek ve geliştirmek için ortaya çıkmıştır.

Verloo (2001, s. 52) modellerin oluşumunda dahil etme sürecini eşitlik politikalarında fırsat eşitliği kapsamında aynılık eşitliği ile, tersine çevirme sürecini olumlu eylem kapsamında farklılıkların eşitliği ile yerinden etme sürecini dönüştürme ve ana akımlaştırma ile denkleştirmektedir.

Rees (2002, s. 46-48) ise bu süreci sırasıyla tamircilik, terzilik ve dönüştürme olarak etiketlemektedir. Eşit muamele tedavi için yasal bir tazmindir, kadın ve erkek farklılıklarının kabul edildiği ve ona göre olumlu düzenlemelerin yapıldığı terzilik süreci ve ideal yapıyı oluşturmak için ayırım yaratan sebepleri ortaya çıkararak dönüştürmek de dönüştürme sürecidir.

3.2.2. Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırmanın Koşulları

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma toplumsal cinsiyet eşitliği için kilit noktası olan bir stratejidir. Temel amacı, politikalar, kamu hizmetleri ve tüm kamusal eylemlerde cinsiyet eşitsizliklerini gidermektir.

Mooser&Mooser (2005, s. 11) toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmayı yaygınlaştırmak için;

Cinsiyet terminolojisini benimsemek,

Eşitlik ya da cinsiyet eşitliği yerine toplumsal cinsiyet eşitliğini benimsemek,

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmayı politika olarak uygulamak olmak üzere üç strateji belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini ana akımlaştırılmasının altında yatan kritik ilkeleri (UNWOMEN, 2022, s. 18);

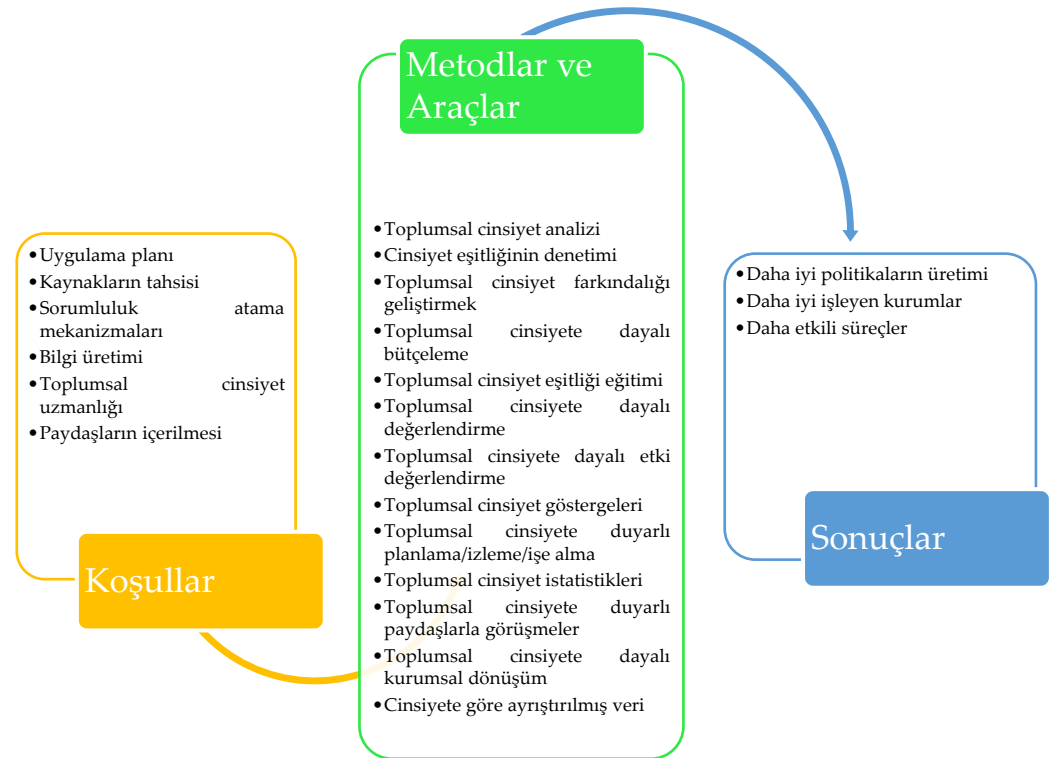
İlke 1: Toplumsal cinsiyet eşitliği hedefini gerçekleştirmek üzere dönüştürücü politikalar uygulamak, bu uygulamaları gerçekleştirecek aktörler arasında kadını da görevlendirmek, kadının cinsiyet eşitliğinin uygulanması, incelenmesi ve denetlenmesi gibi tüm süreçlerde katılımını sağlamak.

İlke 2: Toplumsal cinsiyet eşitliğini ulusal düzeyde politika belirlemek, stratejik çerçeve oluşturmak, ulusal kalkınma plan ve programlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini kapsayan düzenlemeler yapmak ve buna göre bütçe oluşturmak, yerel düzeyde ise bu politikaların projelendirilmesini, uygulanmasını ve takibini yapmak,

İlke 3: Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayabilmek için "hedefli müdahalelerde" bulunarak, zorlayıcı, kısıtlayıcı hükümet politikaları ile eşitliği sağlamak adına önlemler almak, toplumsal cinsiyet eşitliğini özendirici ve teşvik edici eylemlerde bulunmak, kadının güçlendirilmesi için özel önlem ve pozitif ayrımcılıklar oluşturmak olarak sıralamak mümkündür.

3.2.3. Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırmanın Metodlar ve Araçları

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma, hem farklı politikaların içeriğine toplumsal cinsiyet perspektifini entegre etmeyi hem de veriye dayalı politika alanında kadınların ve erkeklerin temsili sorununu ele almayı gerektirmektedir. Her iki boyutun da – toplumsal cinsiyet temsili ve toplumsal cinsiyete duyarlı içerik – politika oluşturma sürecinin tüm aşamalarında dikkate alınması gerekmektedir (eige.europa.eu, 2022). Toplumsal cinsiyetlendirme stratejisi politik kararlılığın yasal çerçevesini oluştururken toplumsal cinsiyetlendirmenin boyutları da kadın ve erkeklerin eşit temsili için politika içerisindeki toplumsal cinsiyet perspektifi ile ilgilidir (Kısat, 2020, s. 4).

Şekil 1. Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırmanın Metodlar ve Araçları

Kaynak: Denge ve Denetleme Ağı, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı, 2020, s. 5

3.2.4. Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırmanın Araçları

Çalışmada toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma için temel alınan tanım; temel politika alanların ve kurumsal yapıların, toplumsal cinsiyet farklılıklarının gereksinimlerine duyarlı bir bakış açısıyla yeniden tasarlanmasıdır (Alkan, 2015, s. 9). Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma bir dönüştürücü politika olarak metodolojik açıdan; politika yapmak ve gündem belirlemek için hangi veri ve problemin tanımlanması gerektiği ile kullanılan metodun (süreç, teknik, araç vb.) hangi tip bilgi ve çıktı ürettiğine bakmaktadır (Eveline vd., 2009, s. 200).

Avrupa Konseyi toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini tüm politika ve programlarda ana akımlaştırmak için birtakım ölçütlerin oluşturarak uygulaması gerektiğini vurgulamıştır. Bunlar:

Toplumsal cinsiyet analizi: kamu politikalarının kamusal hizmetlerin, politik karar ve uygulamaların oluşturulan programların, bu programların içeriğinin ve kullanılan yöntemlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine göre değerlendirilmesi ve bu kapsamda toplumsal yaşamda kadın ve erkek üzerindeki muhtemel etkilerini ortaya koymaktadır (Alkan, 2015, s.2017).

Cinsiyet eşitliğinin denetimi: cinsiyet eşitliğinden sorumlu kurum tarafından gerçekleştirilen tüm çalışmaların toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz edilmesini ve mevcut durumun tespit edilmesini sağlamaktadır (ILO, 2019, s. 4).

Cinsiyete duyarlı kamu alımları (GRPP): kamu alımları yoluyla toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek kapsamındadır (Şenesen vd., 2017, s. 6).

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme: kamu bütçesini toplumsal cinsiyet eşitliğine göre tasarlama, planlama, ona özgü yaklaşımlar oluşturma ve bunları uygulamadır. (Önal, 2021, s. 8). Çalışmada esas alınan tanım olarak toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini hedefleyen politikaların, politika üretme faaliyetinin temel aşaması olan bütçeleme ve planlama aşamalarının merkezinde yer almasını amaçlamaktadır (Klatzer, 2012 :9).

Cinsiyet etki değerlendirmesi: cinsiyetle ilgili kriterlere göre mevcut durumu ve eğilimi, önerilen politikanın uygulamaya konulmasına bakarak beklenen bir gelişmeyi değerlendirmedir (EİGE, 2022, s. 1).

Toplumsal cinsiyete duyarlı veri: kadınlara ve erkeklere yüklenen görevlerin, sorumlulukların ve rollerin farkında olarak, her iki cinsiyetin toplum içinde konumlandırma biçimleri bilinerek ve bunların kadınlar aleyhine yarattığı dezavantajlar hesaba katılarak veri toplanması, analiz edilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Demirdirek&Şener, 2014, s. 4).

Cinsiyet eşitliği eğitimi: kamu yönetiminde görev yapanların toplumsal cinsiyet eşitliği kabiliyetlerini artırmak amacıyla güden bir araçtır.

Toplumsal cinsiyet farkındalığı geliştirmek: toplumsal cinsiyet farkındalığı artırma, toplumsal cinsiyet (eşitsizliği) konusunda genel duyarlılığı, anlayışı ve bilgiyi artırmayı amaçlamaktadır (EİGE, 2019, s. 3).

Toplumsal cinsiyete dayalı kurumsal dönüşüm: toplumsal cinsiyet eşitliğinin hem şirket içinde hem de özellikle çalışma sonuçları ve çıktıları açısından toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için bir kurum içinde örgütsel öğrenme için sistematik ve planlı bir süreç olarak izlenen bir strateji olarak kavranması gerektiği anlamına gelmektedir (EİGE, 2016, s. 20).

Toplumsal cinsiyet istatistikleri: toplumsal yaşamın tüm alanlarında, kadın erkek eşitsizlikleri ve farklılıklarında sayılara yansıtılan/yansıyan istatistiklere denilmektedir. Cinsiyete dayalı istatistik esas olarak kadın ve erkek için ayrı ayrı düzenlenen ve toplanan veri anlamına gelmektedir (RWI, 2019, s. 7-8).

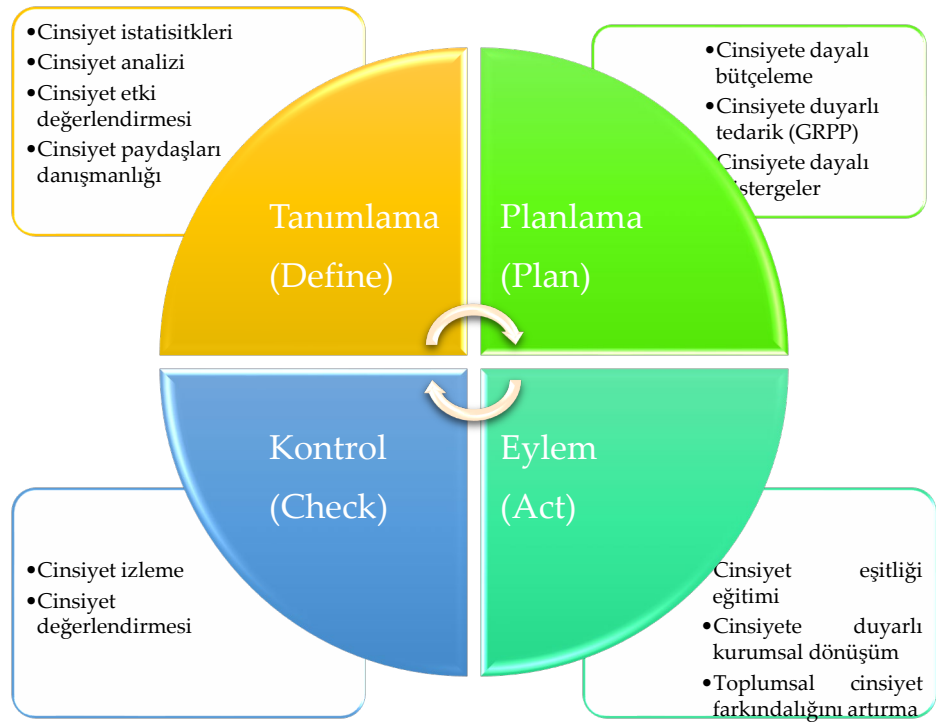
Cinsiyet paydaş danışmanlığı: sivil toplum kuruluşları ve toplumsal cinsiyet uzmanları da dahil olmak üzere kadın ve erkeklerin politika oluşturma sürecine tüm paydaşların dahil edilmesi ve anlamlı katılımlarının sağlanması için kullanılmaktadır (eige.europe.eu, 2023)

Toplumsal cinsiyete duyarlı planlama: politikalara, programlara ve projelere toplumsal cinsiyet perspektifini yerleştirmek hem kadınların hem de erkeklerin ihtiyaçlarının politika döngüsünün her aşamasında dikkate alınmasını gerektiren bir planlamadır. Toplumsal cinsiyet planlaması, politikaların, programların veya projelerin uygulama aşamasını toplumsal cinsiyet perspektifinden planlama ve tasarlama sürecini ifade etmekte ve politika döngüsünün ikinci aşamasında yer almaktadır (EİGE, 2019, s. 9-14).

Bu çalışmada esas alınan kısım “toplumsal cinsiyete duyarlı planlama” kısmıdır. Toplumsal cinsiyete duyarlı planlama, kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını toplumsal cinsiyet eşitliği prensibini her adımda gözeterek hazırlamalarıdır. Toplumsal cinsiyet planlaması, eşit olmayan toplumsal cinsiyet ilişkilerine ve yapısal eşitsizliklere özel önem vermektedir. Kadınların ve erkeklerin ihtiyaçlarına cevap veren kaynakların, eylemlerin, sorumlulukların ve gücün daha eşit bir şekilde dağıtılması yoluyla farklı politika alanlarındaki eşitsiz cinsiyet ilişkilerini dönüştürmeyi de amaçlamaktadır (EİGE, 2019, s. 11).

3.2.5. Toplumsal Cinsiyeti Anaakımlaştırmanın Strateji Olarak Uygulanma Döngüsü

Ana akımlaştırma kendi başına bir politika hedefi değil, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın bir yoludur. Kadın ve erkek eşitliği AB tarafından temel bir hak, AB'nin ortak değeri ve AB'nin büyüme, istihdam ve sosyal uyum hedeflerine ulaşılması için gerekli bir koşul olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma bir eşitlik döngüsü üzerinden hareket etmektedir. Kendi içerisinde aşamalı olarak hareket eden bu döngü ile ana akımlaştırma stratejisi tamamlanmış olmaktadır.

Şekil 2. Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Döngüsü
Kaynak: EİGE, 2017, s. 6

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisi plan, program ve politika yapım sürecinin her aşamasında bu aşamalarda görev alan tüm paydaşlar tarafından toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısı ile sürekli ve düzenli olarak yeniden gözden geçirme, geliştirme ve iyileştirme için gereklidir.

4. Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma Stratejisinin Kalkınma Planları Üzerinden Nitel Analizi

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisinin kalkınma planlarının içerisindeki varlığının tespitini ölçmek için kalkınma planları üzerinden nitel analiz yapılmıştır. Bu bölümde ilk olarak araştırmanın amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir daha sonra toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma kavramının kalkınma planları üzerinden nitel analiz yöntemine göre değerlendirilme yapılmıştır. Nitel analiz MAXQDA 2020 aracılığıyla ortaya konulmaktadır. Nitel analiz kapsamında belge üzerinden bir içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz sayesinde uzun yıllar boyunca sistemli yayımlanmış belgeler olan kalkınma planları kısa sürede incelenmiştir. Bu çalışmada da incelenen tarih aralığının hayli uzun olması, buna karşı araştırma süresinin sınırlılığı ve yayımlanmış belgelerin yüksek hacmi gibi faktörler, içerik analizini böyle bir çalışma için oldukça işlevsel bir teknik haline getirmiştir.

4.1. Araştırmanın Amaç ve Kapsamı

Çalışmada kalkınma planları içerisinde toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın planlama aşaması (ilk aşama) kapsamında var olup olmadığını takip etmek mümkün olacaktır. Kalkınma planları; kamusal alanda kamu gücüne sahip, özel alanda yol gösterici, danışma niteliğinde, orta ve uzun dönemli planlarda istişari, hukuki ve teknik şartlara sahip olan, ülkedeki ekonomik, sosyal, kültürel faktörleri uzun dönemli bir bakış açısı ile ele alan makro büyüklükteki planlardır (Çelikyay, 2021, s. 193). Kalkınma planları tüm kamusal politikaların gelecek hedefli yer aldığı bir belgedir. Bu sebeple toplumsal cinsiyet eşitliğinin tüm kamu politik alanlarda var olup olmadığını tespit etmek aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini ölçmek için uygundur. Planlama düzeyinde

toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın varlığı diğer aşamalar için ilk adımdır. Bu nedenle ilk aşamada var olan toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmayı takip etmek için diğer aşamalara da bakmak gerekir. Ancak toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma döngüsünün tüm aşamalarını ele almak bu çalışmanın kapsamını aşacaktır. Bu nedenle çalışmada ilk aşama olan Kalkınma Planları düzeyinde toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma ele alınmış diğer aşamalar dışında tutulmuştur. Kalkınma planlarında toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın varlığı tüm sürecin var olduğunu bize göstermez ancak yokluğu durumunda toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma yoktur sonucu çıkarılabilir.

Çalışma kapsamında ilk olarak problem tanımlaması yapılmıştır. Çalışma; Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının ana akımlaştırma düzeyinin kalkınma planlarında var olup olmaması üzerindedir. Bir ülkenin modernleşme ve kalkınma göstergelerinden biri “toplumsal cinsiyet eşitliğine” verdiği önem ve özendir. Özellikle bu vurguyu yapan uluslararası örgütler tarafından (BM ve AB) ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını ortaya koyduğu ve kararlılıkla uyguladığını göstermesi istenmektedir. Türkiye’de kamu politikalarının temel çerçeve metni kalkınma planları üzerinden oluşturulmaktadır. Çalışmada problemi analiz edebilmek için; nitel analiz yöntemlerinden belge üzerinden tematik kodlar oluşturulup betimsel analizi yapılmıştır. Nitel veri analizinde asıl olan, incelenecek belgeleri tekrarlı okumalar yaparak okumak, belgedeki anlamları birbiri ile bağdaştırmak, içerik yorumlama ve analitik genelleme yapmaktır (Gunbayi, 2009, s. 50-60).

Çalışmalarda veriler analiz edilir iken tematik bir şekilde edilmiştir. Tematik analizin en önemli yönlerinden biri verilerin kodlanmasıdır. Verilerin kodlanmasındaki asıl amaç, metin içindeki anlamı ya da desteklenen anlamı bulmaktır (Aslan, 2021, s. 118). Verilerin kodlanmasına geçmeden önce tüm dokümanlarda sınıflandırılan (kodlanan) tüm veriler dikkatlice ve defalarca okunmuştur. Verilerin okunması işlemi kodlamada zihinsel olgunluğa erişim için farklı günlerde defalarca tekrarlanmıştır. Okumalar sonrasında dokümanlar üzerinde işaretlenen metinler ile kodlama şeması geliştirilmiştir. Veri analizi; dokümanın seçimi ve dokümana ulaşma ile başlamaktadır. Araştırmanın konusuna göre seçilen dokümanın sınırlaması yapılmalı, tümü veya incelenecek olan kısımları belirlenmelidir. Dokümanın mutlaka orijinalliği kontrol edilmeli; araştırmanın problemi ve alt problemlerine göre tek mi buna bakılmalıdır (Kıral, 2020, s. 182). Araştırma kapsamında kalkınma planları incelenirken araştırmanın temel sorusunu oluşturan “teması” ve bu temaya ulaşmak için oluşturulan kod ve alt kodlar temel tanımlar üzerinden oluşturulmuştur. Ana kodlar temel tanım üzerinde, alt kodlar ise bu tanımın unsurları ya da kalkınma planlarının içerisindeki ifadeler üzerinden yerleştirilmiştir.

EŞİTLİK	CİNSİYET EŞİTLİĞİ	TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ	TOPLUMSAL CİNSİYETİ ANA AKIMLAŞTIRMA
<ul style="list-style-type: none"> Hukuki eşitlik Ekonomik eşitlik Sosyal eşitlik Siyasal eşitlik Fırsat eşitliği 	<ul style="list-style-type: none"> İnsan hakları ve hukukun üstünlüğü Kadın-erkek eşitliği Kadının konumunu güçlendirme Kadın odaklı Pozitif ayrımcılık Ayrımcılık ve özel önlem 	<ul style="list-style-type: none"> Eşit iş Eşit ücret Eşit haklar Eşit koşullar Eşitsizlikle mücadele İş ve aile hayatını uyumlaştırma 	<ul style="list-style-type: none"> Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme Cinsiyet etli analizi Cinsiyete göre ayrıştırılmış veri Sivil toplum kuruluşları ve yönetim Modernleşme ve kalkınma AB uyum Demokratik ve çağdaş düzenlemeler

Şekil 3. Tematik Kodlamada Ana ve Alt Kodlar

Kalkınma planlarının incelenmesi ve tekrarlı okuması ile çalışmanın birinci ve ikinci bölümündeki literatür taramalarının ortak bir kümesi olarak bir tematik kod şeması

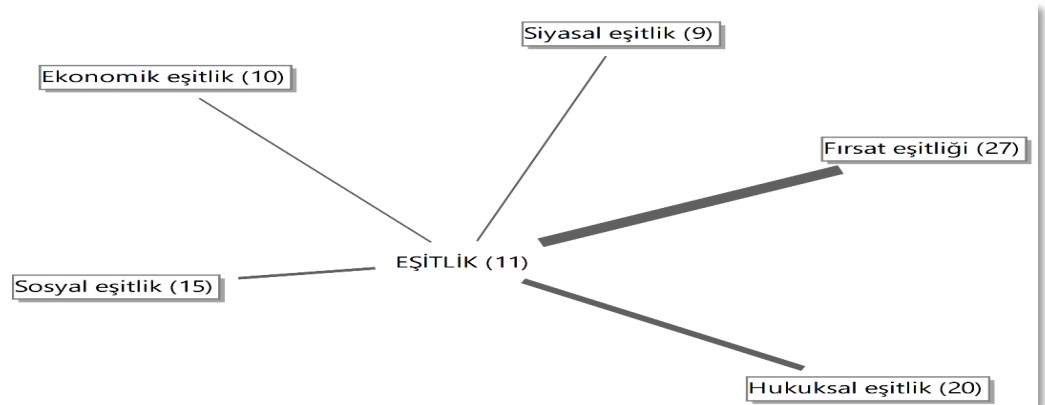
oluşturulmuştur. Eşitlik kapsamında eşitlik anlayışı ve Türkiye’de eşitlik anlayışı üzerinden bir kod ve alt kodlar oluşturulmuş, eşitliğin biyolojik boyutu ve kadın erkek ayrımı üzerinden ele alan cinsiyet eşitliği ile ilgili kod ve alt kodlar oluşturulmuş, toplumsal boyutu ile ele alan toplumsal cinsiyet eşitliği kod ve alt kodları oluşturulmuş ve nihayetinde toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın göstergeleri ve Türkiye’deki göstergelerine göre toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma kod ve alt kodları oluşturulmuştur. Çalışmanın birinci ikinci ve üçüncü bölümünde ana kod ve alt kodlarda esas alınan tanımların neler olduğu belirtilmiştir.

4.2. Araştırmanın Değerlendirmesi

Çalışmanın değerlendirilmesinde kalkınma planları üzerinde oluşturulan tematik kodlar ve bu kodlar doğrultusunda yapılan kod analizi esas kısmı oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında kalkınma planları incelenirken araştırmanın temel sorusunu oluşturan “teması” ve bu temaya ulaşmak için oluşturulan kod ve alt kodlar temel tanımlar üzerinden oluşturulmuştur. Ana kodlar temel tanım üzerinde, alt kodlar ise bu tanımın unsurları ya da kalkınma planlarının içerisindeki ifadeler üzerinden yerleştirilmiştir.

4.3. Kalkınma Planları Üzerinden Kod Analizi

Belge analizi açısından en çok kullanılan kod analizlerinden biri kod dağıtım modelidir. Kod dağıtım modeli hem kodların hem de alt kodların kalkınma planları içerisindeki dağılımını vererek en çok hangi kalkınma planında hangi kod kullanıldığını, kullanım yoğunluğunu göstermektedir. Kalkınma planları içerisinde “toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisi”nin var olup olmadığını tespit etmek amaçlı hazırlanan bu kodlamalar aynı zamanda eşitlik sürecindeki temel eşitlik kriterlerinden başlayan kamusal politikaların dönüştürücü etkisine kadar bir kod haritası oluşturmaktadır. Bu sebeple çalışmada kod analizi olarak *Kod- Kod Alt modeli* üzerinden ana kodların alt kodlar ile belgeler üzerinden dağılımının nasıl olduğunu, *Kod dağıtım modelinden* ise kod dağıtımlarının kalkınma planları üzerindeki şematik dağılımı yapılmaktadır.

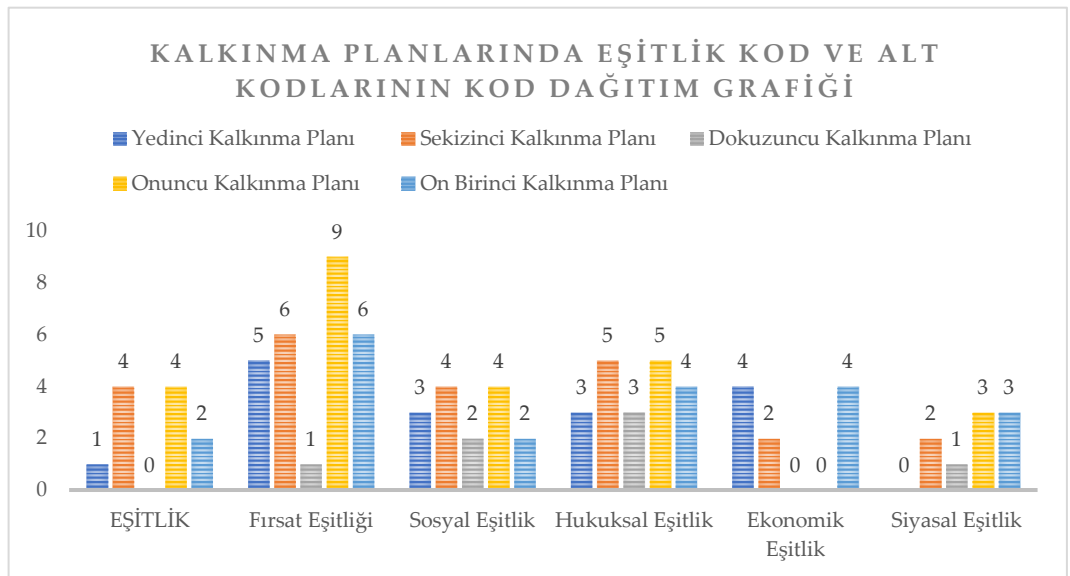

Şekil 4. Kalkınma Planlarında Eşitlik Kod-Kod Alt Bölümleri

Şekil 4’te Kalkınma planlarında *eşitlik* ana kodu ve alt kodlarının incelenen tüm kalkınma planları üzerinden toplam dağılımı gösterilmektedir. Bu dağılımdan da görüldüğü üzere en çok kodlanan alt kod fırsat eşitliğidir. Fırsat eşitliği “hak ve imkanların eşit dağıtılması” kapsamında değerlendirilmektedir. Planlarda en çok ihtiyaç duyulan temel eşitliğin fırsat eşitliği olduğu görülmektedir. Bu aynı zamanda fırsat eşitliğinin temel sorun alanı ve çözüm aracı olarak görüldüğünü gösterir. Aynı tespit hukuksal eşitlik içinde geçerlidir. İlk ve temel eşitlik hukuksal eşitlik olmasına rağmen kalkınma planlarında hukuksal eşitliği yakalamak için hala çabaladığı görülmektedir Bir diğer dikkat çeken ise siyasal eşitliktir. Toplam beş kalkınma planının içerisinde kendisine sadece 9 (dokuz) kez yer bulabilmiştir. Kadına sosyal, hukuksal ve ekonomik alanda hak

ve imkân yaratmak üzerine oluşturulan çabaların eşitlik üzerinden dağılımına bakıldığı zaman, siyasal kararlara katılım ve siyasal temsil için yeteri kadar eşitlik çabası gösterilmediğini söylemek (en azından sayısal açıdan kod sayısı üzerinden bakıldığında) çok da yanlış olmayacaktır.

Hak ve imkanlardan yararlanma ile eğitimde fırsat eşitliği Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, eğitimde ve sosyal imkanlardan yararlanmada fırsat eşitliği, kadının yoksulluğu ve kadına yönelik oluşturan engeller Sekizinci ve Onuncu Kalkınma Planında, iş hayatında kadına fırsat vererek eşitlik yaratmak, kadın erkek fırsat eşitliğini sağlamak On Birinci Kalkınma Planında vurgulanmaktadır. Diğer kalkınma planları daha sosyal amaçlı bir fırsat eşitliği üzerinden kadın-erkek eşitliğini sağlama üzerine iken, bu durum On Birinci Kalkınma Planında fırsat eşitliğinin kadının kalkınmadaki rolüne katkı sağlanması için daha ekonomik temelli yapıldığını göstermektedir. Sosyal eşitlik, sosyal hak ve imkanlar sağlayarak sosyal adalet ve eşitliği sağlama kapsamında kodlanmıştır. Kodlamalara bakıldığında bu kod, sosyal adaletin sağlanması, sosyal hizmetlerin eşit olarak dağıtılması, kadının yoksulluğu için sosyal eşitlik mücadelesi üzerinedir. Kalkınma planlarının tamamında sosyal eşitlik kodlanmaktadır. Bu durum her kalkınma planında bir gündem olmasına rağmen hala sosyal eşitliğin sorun olmaya devam ettiğini ama aynı zamanda her kalkınma planında da bunun için çalışıldığını göstermektedir.

Şekil 5. Kalkınma Planlarında Eşitlik Kod ve Alt Kodlarının Kod Dağıtımı

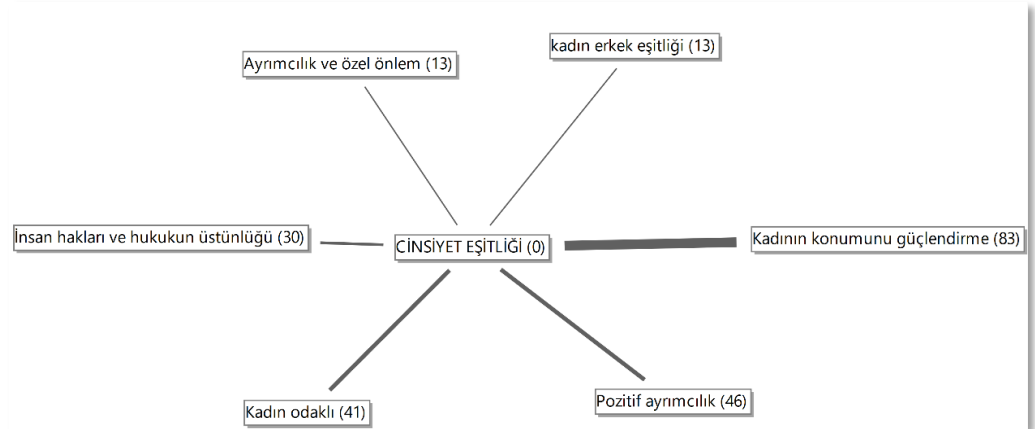
Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere eşitlik kod ve alt kodları üzerinden kalkınma planları kapsamında bir dağılım yapılmaktadır. Eşitlik kod ve alt kodları toplam 92 (doksan iki) kez tüm kalkınma planlarında kodlanmıştır. Bu kodlamalar kapsamında genel eşitlik tanımı içinde en fazla Sekizinci ve Onuncu Kalkınma Planında kodlanmıştır. Bu kalkınma planlarının eşitlik ana kodunun ortak metinlerine bakıldığında *ülkedeki eşitlik ve hakkaniyetin en üst düzeyde olması, sosyal hizmetlerin eşitlik ilkesi kapsamında yürütülmesi, eşitlik ilkesi çerçevesinde hizmet verilen bir devlet yapısı* gibi ifadeler görülmektedir. Ana kod olarak eşitlik kavramının planlar üzerinde vurgulanması hala eşitlik konusunda doğrudan sorun yaşandığını göstermektedir. Sekizinci Kalkınma Planında belirtilen eşitlik ifadeleri Dokuzuncu Kalkınma Planında yer bulmamış ancak Onuncu Kalkınma Planında tekrar ülkedeki temel eşitlik ve hakkaniyet sağlanması için mücadele ifadeleri geçmiştir.

Eşitlik kodunun alt kodlarına bakıldığında, fırsat eşitliğinin eşitlik altında kodlanan en fazla alt kod olması, kadın ve kız çocuklarının eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomik hak ve imkanlardan yararlanamadığının göstergesidir. Özellikle eğitim alanında fırsat eşitliği yaratmak için her kalkınma planında bir madde bulunmaktadır. Okul öncesi eğitim,

eğitimde eşitlik ve süreklilik, eğitimde okullaşma oranını artırma, yüksek eğitime ulaşmada kız çocukları için fırsat eşitliği sağlanacağı ifade edilmektedir. Kadınlar için ise, eşit imkanlar ve haklar yaratmak, sosyal statüleri açısından fırsat eşitliği sağlamak, kadının iş hayatına dahil olurken fırsat eşitliğini sağlamak ifadeleri yer almaktadır.

Ekonomik eşitlik alt kodu ise en az alt kodlanan alt kodlardan biridir. Ekonomik eşitlik açısından adil paylaşım, sosyal ekonomik dengeler, kadının gelirden pay alması, kadının mal paylaşımında eşitlik gibi ifadelerden kodlanmaktadır. Ayrıca anayasada yapılan değişiklikler ile ekonomik eşitlik düzenlemeleri, hukuki eşitlik düzenlemeleri Yedinci Kalkınma Planına denk gelmektedir. Kadının kalkınmada güçlenmesi için ekonomik eşitliğin şart olduğu kabulü için ise On Birinci Kalkınma Planı üzerinden vurgulanmaktadır.

Eşitlik kodu ile alt kodlarının Sekizinci ve Onuncu Kalkınma Planlarında eşit sayıda kodlanması mevcut kamu politikalarında benzer önem ve çözüm arayışı anlamına da gelmektedir. Onuncu Kalkınma Planı döneminde aradan geçen bir dört yıllık kalkınma dönemin ardından (Dokuzuncu Kalkınma Planı) mevcut siyasal yapı tekrar sekizinci kalkınma planının ilkelerine dönüş yapmıştır. Bu durum diğer eşitlik alt kodlarında da görülmektedir. Neredeyse tüm alt kodlar da iki plan arasında eşit ya da yakın ilişki bulunmaktadır. Ayrıca iki kalkınma planında da vizyon ve misyon kısmında eşitlik, hakkaniyet, fırsat eşitliği gibi kavramlar üzerinden sosyal haklar ve özgürlüklere iyileştirme yapılacağı taahhüt edilmiştir.

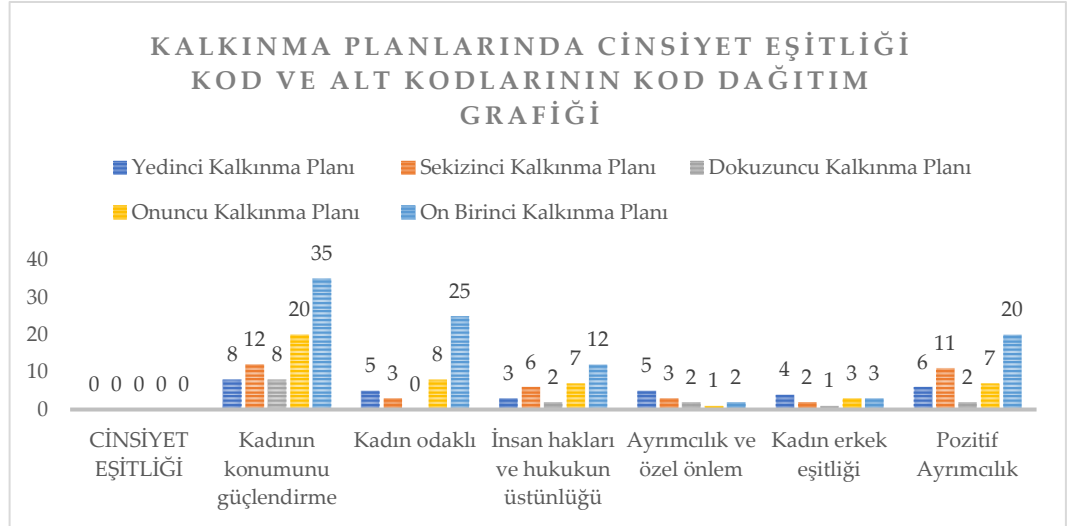

Şekil 6. Kalkınma Planlarında Cinsiyet Eşitliği Kod-Kod Alt Bölümleri

Şekil 6'da Kalkınma Planlarında *cinsiyet eşitliği* ana kodu ve alt kodlarının incelenen tüm kalkınma planları üzerinden toplam dağılımı gösterilmektedir. AB ve BM tarafından oluşturulan cinsiyet eşitliği belgelerinde kullanılan cinsiyet eşitliği kavramı kalkınma planlarında kadın erkek eşitliği olarak aynı anlamda kullanıldığı için kalkınma planlarında cinsiyet eşitliği ifadesi doğrudan geçmemektedir. Kalkınma planlarında cinsiyet eşitliği, cinsler arası eşitlik gibi tanımlar yerine toplumdaki bireylerin eşitliği, kadın ve erkek eşitliği gibi kavramlara yer verilmiştir. Bu durum AB ve BM belgelerinin çevirileri sırasında cinsiyet vurgusunda diğer cinsel kimliklerin eşitlik kapsamına alınmasında yaşanan endişeden kaynaklıdır. LGBTQ bireyler ya da cinsel kimliksizlik durumları yok saymak adına kadın erkek eşitliği genel bir tanım olarak kalkınma planlarında yer almıştır.

Cinsiyet eşitliği alt kodları kalkınma planlarında en çok kullanılan kodlardır. Kalkınma planlarının kadın erkek eşitliği seviyesinde hala iyileştirmeye ihtiyaç olan alanları tespit ettiği ve bu alanların çok fazla olduğu görülmektedir. Başta kadının konumunu güçlendirme olmak üzere pozitif ayrımcılık gerektiren durumlar, kadın odaklı çalışılması gereken alanlar, bir insan hakkı ihlali yaratan ve hukukun üstünlüğü ile kadının korunması gerektiği durumların var olduğu görülmektedir. Kalkınma Planlarında bu kadar fazla alt kodlama yapılması, kadının mevcut konumunda sosyal,

ekonomik, kültürel ve siyasal olarak görülen eksiklikler ve eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Bu durum yasal olarak yapılan eşitlik düzenlemelerinin çözümü getirmediği ve bunun için her kalkınma planında ek iyileştirmelerin yapılması için maddeler konduğunu göstermektedir.

Şekil 7. Kalkınma Planlarında Cinsiyet Eşitliği Kod ve Alt Kodlarının Kod Dağıtımını

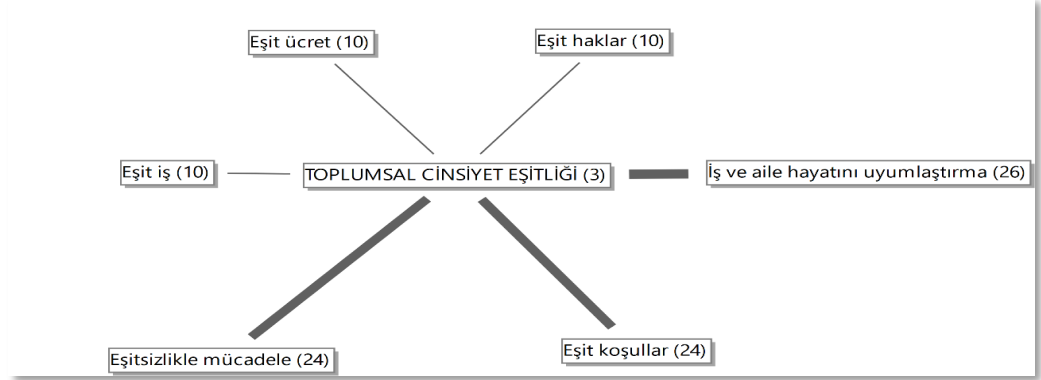
Cinsiyet eşitliği ana kod ve alt kod dağılımına bakıldığında kadının konumunu güçlendirme en fazla kodlanan alt kod olmuştur. Özellikle Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planlarında kadını güçlendirme, kadının konumunu güçlendirmeye teşvik etme, kadının konumunu iyileştirme, kadına yönelik güçlendirici faaliyetler, kadını yönelik iyileştirici ve teşvik edici planlar yaratma kavramları sıklıkla geçmektedir. Bu iki kalkınma planı cinsiyet eşitliği kavramından kadının eşitlik için güçlendirilmesi kavramına kaymış ve eşitlik için kadının güçlendirilmesi gerektiğine odaklanmıştır.

Kadının konumunu güçlendirme ile ilgili kodlanan metinlere bakıldığında eğitimde, sağlıkta, ekonomik yaşam ve istihdamda, kararlara katılımı güçlendirme olarak farklı şekillerde kodlanmıştır. Ancak kalkınma planlarında en çok güçlendirme üzerine vurgu “eğitim ve istihdam” üzerine yapılmaktadır. Bu durum Kalkınma Planlarında eksik kalan ile eksikliğin vurgulandığı ve iyileştirilmesi istenilen alanların bu alanlar olduğunu göstermektedir. Türkiye’nin de müdahil olduğu BM “Bin Yıllık Kalkınma Zirvesi” kapsamında, kalkınmada kadın başlığının etkisi ve kadının beşerî bir sermaye ve güç artırımının göstergesi olması bu kodun sayısal üstünlüğünün bir göstergesidir. Ayrıca AB üyeliği gibi aday statüsünde bulunduğu için kadının toplum içerisindeki statüsünün güçlendirilmesi gerekliliğinden iyileştirmelere gidildiği kodlu bölümlerden anlaşılmaktadır.

Onuncu Kalkınma Planında kadının konumunu güçlendirme kavramı kadın erkek eşitliğini sağlamak ile ortak yer alırken On Birinci Kalkınma Planında kadını iyileştirme, kadına özgü ve ayrıcalıklı davranma kapsamındadır. Bu durum Onuncu Kalkınma Planındaki kadın erkek eşitliğinin getirdiği toplumsal cinsiyet eşitliğinin On Birinci Kalkınma planında yerini, kadını iyileştirme, güçlendirme kapsamında sadece “kadın” vurgusuna bıraktığını göstermektedir.

Kadına yönelik kamu politikalarının Onuncu Kalkınma Planından sonra değişikliğe uğradığını ilgili metinlerdeki ifadelerden görmek mümkündür. Siyasal yapı, kadın ve erkek eşitliğini sağlamaktan, kadının güçlenmesine doğru bir politik tutuma yönelmiş ve buna göre düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Kadın vurgusu” cinsiyet eşitliği” için değil “kadına özgü” ifadesi kapsamındadır. Kadının ayrı, özel bir muameleye tabii tutulması gerekliliği üzerinedir.

Bu durum pozitif ayrımcılık alt kodunda da kendini göstermektedir. Pozitif ayrımcılık alt kodu da en çok On Birinci Kalkınma Planındadır. Yine kadın odaklı alt kodlamalarda en çok On Birinci Kalkınma Planındadır. Hükümet On Birinci Kalkınma Planı ile söylem değiştirmiştir. Kamu politikalarında kadın erkek eşitliğini sağlamak yerine, kamu politikalarında kadına özgü düzenlemelere gidilmiştir. Kadın erkek eşitliği Yedinci, Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planlarında cinsiyet eşitliği yerine kullanılmıştır. Ama özellikle Onuncu Kalkınma Planında kullanılan anlamı diğer kalkınma planlarına nazaran daha dikkat çekicidir. Onuncu Kalkınma Planında kadın erkek fırsat eşitliği kavramı ve KEFEK' e değinilmektedir. Bu kalkınma planının toplumsal cinsiyet eşitliğine göre uyarlanmış olduğunu da göstermektedir.

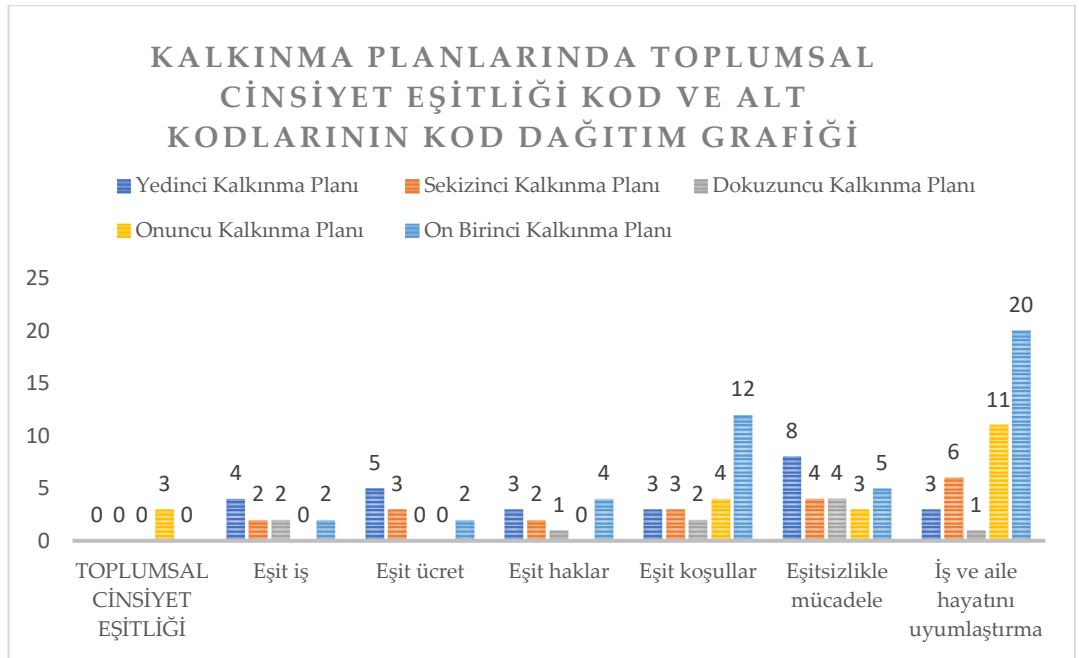

Şekil 8. Kalkınma Planlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kod-Kod Alt Bölümler Modeli

Şekil 8'de Kalkınma Planlarında *toplumsal cinsiyet eşitliği* ana kodu ve alt kodlarının incelenen tüm kalkınma planları üzerinden toplam dağılımı gösterilmektedir. İş ve aile hayatını uyumlaştırma alt kodu toplumsal cinsiyet eşitliği ana kodu içerisinde en çok kodlanan alt kod olmuştur. İş ve aile hayatını uyumlaştırma cinsiyet eşitliği içinde dönüştürücü eşitlik kapsamında en sık ifade edilen kavramdır. Dönüştürücü eşitlik ise toplumsal cinsiyet eşitliğine en yakın eşitlik türüdür. Bu açıdan bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için gereken önemin iş ve aile hayatını uyumlaştırmaya verilmesi doğru bir müdahale olmuştur. Kadının çalışma hayatını kolaylaştırma, kreş ve bakım evleri düzenlemeleri, babalık hak ve izinleri gibi düzenlemeler bu kod kapsamı altında düşünülmüştür. Kadının başta çalışma hayatı olmak üzere ev içi bakımlarda (yaşlı ve çocuk bakımı gibi) sosyal yaşamda erkek ile eşitlenmesi için kalkınma planlarında maddeler oluşturulması gerekliliği kalkınma planlarında bu konularda eksiklik olduğunu da göstermektedir.

Ayrıca kalkınma planlarında iş ve aile hayatını uyumlaştırmanın kodlandığı metinlerin temelinde kadın ve aile, kadın ve çocuk olarak düzenlemelerin yapılması, bireysel olarak kadının haklarını ve eşitliğini sağlamaktan ziyade, aile birliğini ve bütünlüğünü koruma, ailenin mağduriyetini giderme olarak düşünüldüğünden söylenen amaç toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak olsa da uygulanan ve arzu edilenin bu şekilde olmadığı da görülmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ana kod ve alt kodları kadının eşit olarak temsil edilmesi istenen her alan için düzenlenmiş, eşitsizlikler karşısında mücadelesi için vurgulanmıştır. Eşit iş, eşit ücret, eşit koşullar alt kodları birbirlerini besleyen kodlar olmuştur. Bu kodlar kadına eşit koşullarda, eşit iş ve ücretin sağlanması ile ilgili kodlardır. Ancak bu kodlar genellikle kalkınma planları içerisinde uluslararası örgütler ve sözleşmeler dahilinde eşit iş ve ücret üzerine metinlerde bulunmaktadır. ILO kapsamındaki düzenlemelerin yerine getirilmesi için Yedinci Kalkınma Planında kendine yer bulan eşit iş, eşit ücret ilkesi daha sonra bu kadar etkili bir şekilde yer almamıştır. Bu durum Yedinci ve Sekizinci Kalkınma Planlarında etkisi olan bu uluslararası örgütlerin diğer kalkınma planlarında etkili olmadığını, siyasi iradenin politik tutumunu değiştirdiğini göstermektedir.

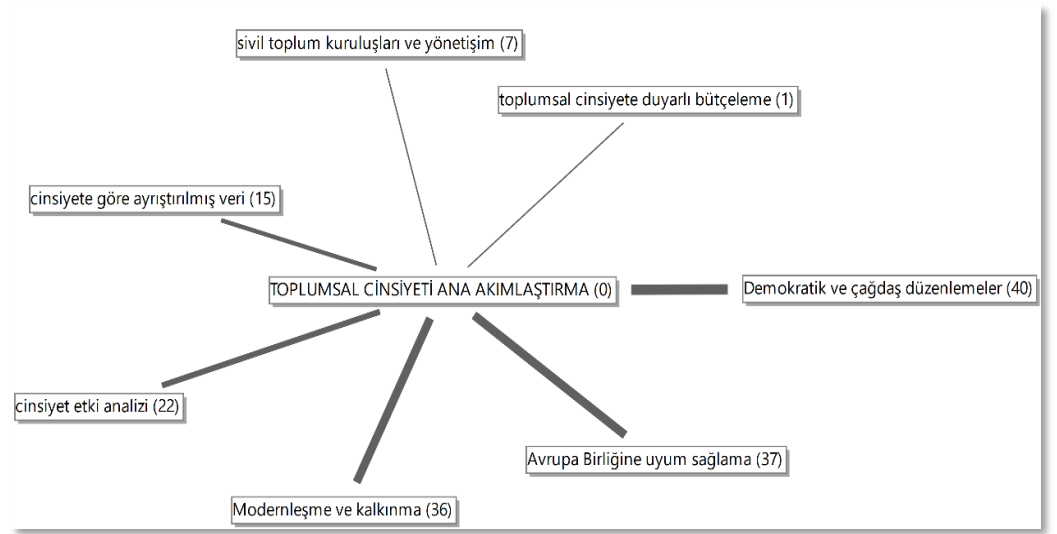

Şekil 9. Kalkınma Planlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kod ve Alt Kodlarının Kod Dağıtımı

Toplumsal cinsiyet eşitliği kod dağılımına bakıldığında en fazla Onuncu Kalkınma Planında kodlamaların yapıldığı dikkat çekmektedir. Onuncu Kalkınma Planında “toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesi temel amaçtır” ifadesi bu kalkınma planının toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama kaygısı ile yapıldığını göstermektedir. Ayrıca Onuncu Kalkınma Planının dışında “toplumsal cinsiyet eşitliği” ifadesinin kullanıldığı başka bir kalkınma planı yoktur. Diğer kalkınma planları kapalı ya da örtük anlamlarda, yorumlandığı zaman toplumsal cinsiyet eşitliği anlamı çıkabilecek ya da kadın erkek eşitliği olarak tanımlanan metinler üzerinden hareket etmiştir. Onuncu Kalkınma Planında ise bu ifadeye doğrudan yer verilmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği alt kodlarından bir diğer dikkat çeken alt kod ise eşitsizlikle mücadele alt kodudur. Bu alt kod tüm kalkınma planlarında kodlanmıştır. Onuncu Kalkınma Planında toplumsal cinsiyet eşitsizliği olarak diğer kalkınma planlarında ise kadına yönelik eşitsizlikler ya da kadın erkek eşitsizliği olarak geçmektedir.

Yedinci Kalkınma Planından On Birinci Kalkınma Planına kadar her planda bu maddeye yer verilmesi sorunun çözümünde eksikliklerin devam ettiğini ve sorunun *temel bir sorun alanı* olmaya da devam ettiğini göstermektedir. Eşitsizlikle mücadele Yedinci ve Sekizinci Kalkınma Planlarında daha çok eğitim eşitsizlikleri ya da eğitimde fırsat eşitsizlikleri olarak yer alırken, Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planlarında sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, kadının istihdamda yaşadığı ücrette yaşadığı eşitsizlikler olarak evrilmiştir. Eğitim eşitsizliklerinin zayıfladığını gösteren bu durum aynı zamanda istihdamda da kadını güçlendirme üzerine düzenlemeler yapıldığının da göstergesidir.

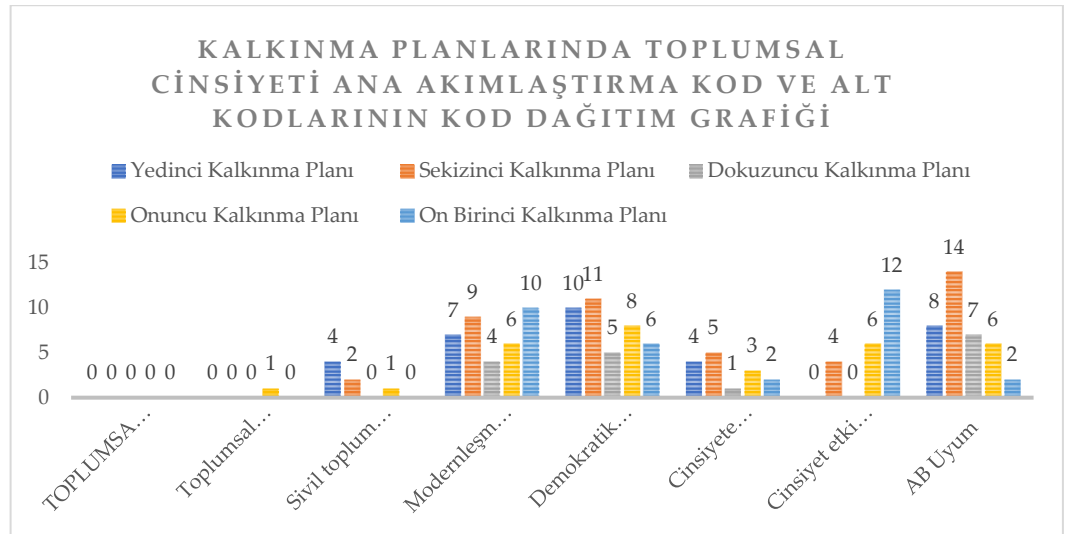

Şekil 10. Kalkınma Planlarında Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma Kod-Kod Alt Bölümler Modeli

Şekil 10’da Kalkınma Planlarında *toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma* ana kodu ve alt kodlarının incelenen tüm kalkınma planları üzerinden toplam dağılımı gösterilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ana akım politika olarak uygulamak anlamına gelen toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma kavramsal olarak hiçbir kalkınma planında yer alamamıştır. Cinsiyet eşitliği ana kodu kalkınma planlarında kadın erkek eşitliği olarak yer bulmuş ve “cinsiyet eşitliği” tanımı altında kodlanmamıştır. Aynı şekilde toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma kodu toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemede karşılığını bulmuştur. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma bir kavram olarak kalkınma planlarında yer almamış ancak bu tanımı oluşturan unsurlar alt kodlar halinde kalkınma planlarında yer almıştır.

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma alt kodları içinde en fazla kodlama demokratik ve çağdaş düzenlemeler kodunda olmuştur. Onu AB’ye uyum sağlama ve modernleşme ve kalkınma kodları izlemiştir. Bu üç alt koda bakıldığında toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın uygulanması için önce ülkede gerekli olan şartların sağlanması gerekliliği görülmüştür.

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma alt kodu olan sivil toplum ve yönetim kodu, kadına yönelik oluşturulan sivil toplum kuruluşları ve bu kuruluşlar ile diğer paydaşların kadına yönelik politikalarda ortak hareket etmesi kapsamında oluşturulmuştur. Cinsiyet etki analizi kodu, toplumsal cinsiyete duyarlı uygulamaların yapılmasının göstergesi olarak oluşturulan bir koddur. Kadına yönelik gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmesi amacıyla planlanmış projeler ve etkilerinin tespiti amaçlı yapılmıştır. Bu kod, SODES, ASDEP, KEFEK, kadına yönelik Ulusal Strateji Belgesi gibi projelerin yapıldığı, kadına yönelik fırsat eşitliği, sosyo-ekonomik desteklerin sağlandığının somut göstergesidir. Cinsiyete göre ayrıştırılmış veri tüm kalkınma planlarında mevcuttur. Kadın ve erkeğin başta nüfus olmak üzere, istihdam, eğitim, sağlık ve sosyo-ekonomik verileri cinsiyete göre ayrıştırılmıştır.

Şekil 11. Kalkınma Planlarında Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma Kod ve Alt Kodlarının Kod Dağıtım

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma ana kod ve alt kodların dağılımına bakıldığında Sekizinci Kalkınma Planı, Yedinci Kalkınma Planı ve Onuncu Kalkınma Planlarında kodlamaların fazla yapıldığı görülmektedir. Özellikle yukarıda da değinilen AB uyum, demokratik ve çağdaş düzenlemeler, modernleşme ve kalkınma kodları bu planlarda çok fazla kodlanmıştır. Bu üç alt kod tüm kalkınma planlarında kodlanmıştır. Bu alt kodlar Helsinki Zirvesi ve AB'ye aday ülke olunması ile daha da önemli hale gelmiştir. Dönemin tarihsel öneminden dolayı, Yedinci ve Sekizinci Kalkınma Planları bu eksikliklerinin tamamlanması üzerine tasarlanmıştır.

Onuncu Kalkınma Planının en önemli özelliği toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin kavramsal olarak geçtiği tek kalkınma planı olmasıdır. Onuncu Kalkınma Planında "toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir" ifadesi ile kendine yer bulan bu kod aslında ileri ki kalkınma planları içinde aynı hedefin olması gerekliliğini vurgulamıştır. Bu da bu kalkınma planını toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma amacını bir boyutuyla taşıyan bir plan olduğunu göstermektedir.

Onuncu Kalkınma Planının bu amacı kısmi olarak taşıması On Birinci Kalkınma Planına da yansımış en fazla cinsiyet etki analizi kodu bu kalkınma planında da yer almıştır. Kadına yönelik çözüm üreten, eşitsizliklerin giderilmesi, iyileştirilmesi ile ilgili somut çıktıları olan kalkınma planı On Birinci Kalkınma Planı olmuştur. Kadınların dijital ortamlarda ekonomik açıdan faaliyetlerini geliştirmesini sağlamak, kadınların kamuda yönetim ve karar organlarında daha fazla oranda yer almalarını sağlamak ve ona yönelik farkındalık geliştirmek, kadınları temsil amaçlı yönlendirmek, temsile teşvik etmek, kadın kooperatifçiliğini güçlendirmek ve yaygınlaştırmak, kadının ekonomik yaşama etkin katılımını sağlamak ve farklı illere göre farklı iş alanları, staj, eğitimler yaratmak gibi durumlarda örnek kodlarda görülmektedir.

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın boyutları incelenirken kullanılan araçlar içerisinde kalkınma planlarında alt kod olarak kullanılabilecek olan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, cinsiyet etki analizi, cinsiyete göre ayrıştırılmış veri alt kodlarına bakıldığı zaman kalkınma planları içerisinde bu alt kodların hepsinin aynı anda bulunduğu tek kalkınma planının Onuncu Kalkınma Planı olduğu görülmektedir. **Bu da Onuncu Kalkınma Planın toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma kavramına en yakın kalkınma planı olduğunun göstergesidir.** Onuncu Kalkınma Planının bu alt kodlar ile ilişkisi On Birinci Kalkınma Planına yansımış cinsiyet etki analizi alt kodu bu kalkınma planında da yer almıştır.

4.4. Genel Değerlendirme

Çalışmada kod-kod alt bölümler üzerinden “kod analizi” Yedinci Kalkınma Planından On Birinci Kalkınma Planına kadar tüm planlarda oluşturulan kodlar üzerinden analiz edildiğinde:

- Eşitlik kod ve alt kodları üzerinden bir değerlendirme yapılması gerekir ise, eşitlik alt kodlarından en çok kodlanan alt kodun “fırsat eşitliği” olduğu görülmektedir. Planlarda en çok ihtiyaç duyulan temel eşitliğin fırsat eşitliği olduğu görülmektedir. En çok eşitlik mücadelesinin fırsat eşitliği çerçevesinde ele alındığı tespit edilmiştir. Bir diğer dikkat çeken eşitlik alt kodu ise siyasal eşitliktir. Kadına sosyal, hukuksal ve ekonomik alanda hak ve imkân yaratmak üzerine oluşturulan politikalar kadar siyasal kararlara katılım ve siyasal temsile yönelik politikalar kalkınma planlarında yer bulamamıştır. Sekizinci Kalkınma Planında belirtilen eşitlik ifadeleri Dokuzuncu Kalkınma Planında yer bulmamış ancak Onuncu Kalkınma Planında tekrar “ülkedeki temel eşitlik ve hakkaniyet sağlanması için mücadele” ifadeleri geçmiştir. Eşitlik kodu ile alt kodlarının Sekizinci ve Onuncu Kalkınma Planlarında eşit sayıda kodlanması mevcut kamu politikalarında denklik anlamına da gelmektedir. Neredeyse tüm alt kodlar da iki plan arasında eşit ya da yakın ilişki bulunmaktadır. Ayrıca iki kalkınma planında da vizyon ve misyon kısmında eşitlik, hakkaniyet, fırsat eşitliği gibi kavramlar üzerinden sosyal haklar ve özgürlüklere iyileştirme yapılacağı taahhüt edilmiştir.

- Cinsiyet eşitliği kod ve alt kodları üzerinden değerlendirildiğinde; AB ve BM tarafından oluşturulan cinsiyet eşitliği belgelerinde kullanılan cinsiyet eşitliği tabiri kalkınma planlarında kadın erkek eşitliği olarak dönüştürülüp bu şekilde kullanıldığı incelenmiş ve önceden hiçbir kalkınma planlarında cinsiyet eşitliği ifadesinin doğrudan geçmediği görülmüştür. Bu trans kimliklere karşı mesafeli bir duruşun yansıması olarak da yorumlanmıştır. Cinsiyet eşitliği alt kodları kalkınma planları içerisinde en çok yer bulan kodlardır. Kalkınma planlarında bu kadar fazla kodlama yapılması, kadının mevcut konumunda sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal olarak görülen eksiklikler ve eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Bu durum yasal olarak yapılan eşitlik düzenlemelerinin sorunun çözümünde yeterli olmadığı ve her kalkınma planında ek iyileştirmelerin yapılması için maddeler konduğunu göstermektedir. Kadının konumunu güçlendirme en fazla kodlanan alt kod olmuştur. Özellikle Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planlarında kadını güçlendirme, kadının konumunu güçlendirmeye teşvik etme, kadının konumunu iyileştirme, kadına yönelik güçlendirici faaliyetler, kadını yönelik iyileştirici ve teşvik edici planlar yaratma kavramları sıklıkla geçmektedir. Cinsiyet eşitliği kavramının hiçbir kalkınma planında geçmemesi dikkat çekicidir. Cinsiyet eşitliği kavramı yerine kadının güçlendirilmesi kavramının tercih edildiği görülmüştür. Ayrıca ülkede AB üyeliğine aday statüsü devam ettiği için kadının toplum içerisindeki statüsünün güçlendirilmesi gerekliliğinden iyileştirmelere gidildiği kodlu bölümlerden anlaşılmaktadır. Onuncu Kalkınma Planındaki kadın erkek eşitliğinin getirdiği toplumsal cinsiyet eşitliğinin On Birinci Kalkınma planında yerini, kadını iyileştirme, güçlendirme kapsamında sadece “kadın” vurgusuna bıraktığını göstermektedir. Kadına yönelik kamu politikalarının Onuncu Kalkınma Planından sonra değişikliğe uğradığını ilgili metinleri takip ederek görmek mümkündür. Siyasi irade kadın ve erkek eşitliğini sağlamaktan, kadının güçlenmesine doğru bir politik tutuma yönelmiş ve buna göre düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Kadın vurgusu” cinsiyet eşitliği” için değil “kadına özgü” ifadesi kapsamındadır. Kadının ayrı, özel bir muameleye tabii tutulması gerekliliği üzerinedir. Bu durumda plan yapımcıların dahi cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı noktasında eksik olduğunu göstermektedir.

- Toplumsal cinsiyet eşitliği kod ve alt kodları değerlendirildiğinde; iş ve aile hayatını uyumlaştırma alt kodu toplumsal cinsiyet eşitliği ana kodu içerisinde en çok kodlanan alt kod olmuştur. İş ve aile hayatını uyumlaştırma cinsiyet eşitliği içinde dönüştürücü eşitlik kapsamında en sık ifade edilen kavramdır. Bu açıdan bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için gereken önemin iş ve aile hayatını uyumlaştırmaya verilmesi doğru bir müdahale olmuştur. Kadının çalışma hayatını

kolaylaştırma, kreş ve bakım evleri düzenlemeleri, babalık hak ve izinleri gibi düzenlemeler bu kod kapsamında altında düşünülmüştür. Ayrıca kalkınma planlarında iş ve aile hayatını uyumlaştırmanın kodlandığı metinlerin temelinde kadın ve aile, kadın ve çocuk olarak düzenlemelerin yapılması, bireysel olarak kadının haklarını ve eşitliğini sağlamaktan ziyade, aile birliğini ve bütünlüğünü koruma, ailenin mağduriyetini giderme olarak düşünüldüğünden söylenen amaç toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak olsa da uygulanan ve arzu edilenin bu şekilde olmadığı da görülmektedir. Eşit iş, eşit ücret, eşit koşullar alt kodları birbirlerini besleyen kodlar olmuştur. Ancak bu kodlar genellikle kalkınma planları içerisinde uluslararası örgütler ve sözleşmeler dahilinde eşit iş ve ücret üzerine metinlerde bulunmaktadır. ILO kapsamındaki düzenlemelerin yerine getirilmesi için Yedinci Kalkınma Planında kendine yer bulan eşit iş, eşit ücret ilkesi daha sonra bu kadar etkili bir şekilde yer almamıştır. Bu durum Yedinci ve Sekizinci Kalkınma Planlarında etkisi olan bu uluslararası örgütlerin diğer kalkınma planlarında etkili olmadığını, siyasi iradenin politik tutumunu değiştirdiğini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ana kod ve alt kodların dağılımına bakıldığında en fazla Onuncu Kalkınma Planında kodlamaların yapıldığı dikkat çekmektedir. Onuncu Kalkınma Planında “toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesi temel amaçtır” ifadesi bu kalkınma planının toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının geçtiği tek plan olduğunu göstermektedir. Onuncu Kalkınma Planında aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gidermek için tedbirler alınmalı ifadesi de bulunmaktadır. Bu madde Türkiye’de hala kadın ve erkek arasında cinsiyet kaynaklı eşitsizliklerin devam ettiği, bunların çözümü için düzenlemeler yapılması gerektiğini göstermektedir. Onuncu Kalkınma Planı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin siyasal irade tarafından kabul edildiğini de göstermektedir. Onuncu Kalkınma Planında “toplumsal cinsiyet eşitliği ile iş sağlığı ve güvenliği şartlarının iyileştirildiği ve güvenceli esneklik yaklaşımının benimsendiği bir işgücü piyasasının oluşturulması temel amaçtır” maddesi ile sadece sosyal hayatta ya da aile hayatında değil iş hayatında da toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik düzenlemelerin yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

- Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma kod ve alt kodları üzerinden değerlendirme yapılması gerekirse; toplumsal cinsiyet eşitliğini ana akım politika olarak uygulamak anlamına gelen toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma kavramsal olarak hiçbir kalkınma planında yer alamamıştır. Cinsiyet eşitliği ana kodu kalkınma planlarında kadın erkek eşitliği olarak yer bulmuş ve “cinsiyet eşitliği” tanımı altında kodlanmamıştır. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma bir kavram olarak kalkınma planlarında yer almamış ancak bu tanımı oluşturan unsurlar alt kodlar halinde kalkınma planlarında yer almıştır. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma alt kodları içinde en fazla kodlama demokratik ve çağdaş düzenlemeler kodunda olmuştur. Onu AB’ye uyum sağlama ve modernleşme ve kalkınma kodları izlemiştir. Bu üç kod toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma seviyesini ölçmek için yeterli değildir. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın araçları içerisinde yer alan ve ana akımlaştırmanın alt kodlarında da bulunan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, cinsiyet etki analizi, cinsiyete göre ayrıştırılmış veri ve sivil toplum ve yönetim alt kodlarının metinlerdeki yerini takip etmek ana akımlaştırma süreci için daha faydalıdır. Ancak bu alt kodlara bakıldığı zaman sadece Onuncu Kalkınma Planında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme alt kodu tespit edilmiş diğer alt kodlar ise Onuncu Kalkınma Planı ve On Birinci Kalkınma Planında daha fazla diğer kalkınma planlarında ise daha seyrek görülmüştür. Cinsiyet etki analizi kodu, toplumsal cinsiyete duyarlı uygulamaların yapılmasının göstergesi olarak oluşturulan bir koddur. Kadına yönelik gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmesi amacıyla planlanmış projeler ve etkilerinin tespiti amaçlı yapılmıştır. Bu kod, SODES, ASDEP, KEFEK, kadına yönelik Ulusal Strateji Belgesi gibi projelerin yapıldığı, kadına yönelik fırsat eşitliği, sosyo-ekonomik desteklerin sağlandığının somut göstergesidir. Cinsiyete göre ayrıştırılmış veri tüm kalkınma planlarında mevcuttur. Kadın ve erkeğin başta nüfus olmak üzere, istihdam, eğitim,

sağlık ve sosyo ekonomik verileri cinsiyete göre ayrıştırılmıştır. Onuncu Kalkınma Planının en önemli özelliği toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme kavramsal olarak geçtiği tek kalkınma planı olmasıdır. Onuncu Kalkınma Planında “toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir” ifadesi ile kendine yer bulan bu kod aslında ileri ki kalkınma planları içinde aynı hedefin olması gerekliliğini vurgulanmıştır. Bu da Onuncu Kalkınma Planının toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmaya en yakın plan olduğunu göstermektedir. Onuncu Kalkınma Planının bu gaye ile hazırlanması On Birinci Kalkınma Planına da yansımış en fazla cinsiyet etki analizi kodu bu kalkınma planında yapılmıştır. Kadına yönelik çözüm üreten ve eşitsizliklerin giderilmesi, iyileştirilmesi ile ilgili somut çıktılar On Birinci Kalkınma Planına yansımıştır. On Birinci Kalkınma Planında sadece kadına yönelik yapılanlar değil yapılması gerekenlerde hedefler bölümünde yer almıştır. Ancak On Birinci Kalkınma Planında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme alt kodu kodlanmadığı için ana akımlaştırmanın varlığından söz etmek mümkün değildir.

5. Sonuç

Bu çalışma toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisinin toplumsal cinsiyete duyarlı planlama aşaması üzerinden Yedinci Kalkınma Planından On Birinci Kalkınma Planına kadar var olup olmadığını belirlemek için yapılmıştır. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisinin varlığının en fazla hissedildiği kalkınma planı “*Onuncu Kalkınma Planı*” olmuştur. Bunun sebebi amaçlar bölümünde toplumsal cinsiyet eşitliğinin yer alması yani toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama kaygısı güden bir kalkınma planı olmasıdır. Ayrıca toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma süreci için gerekli olan toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma araçlarından toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sadece “hem ilk hem de son kez” bu kalkınma planında kodlanmaktadır. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın diğer araçlarından oluşturulan alt kodlar; cinsiyet etki analizi, cinsiyete göre ayrıştırılmış veri ve sivil toplum ve yönetim gibi alt kodlar da bu kalkınma planında art arda kodlanmıştır.

Kalkınma planlarında kadının statüsünü güçlendiren, konumunu iyileştiren uygulamalar, kadın erkek eşitliği anlayışı üzerinden ifade edilmelidir. Bu kadın erkek eşitliği anlayışını daha da güçlendirecektir. Kadının güçlenmesi ve kamusal alandaki varlığını güçlendirmesi için, kadın erkek eşitliğinin siyasal kararlara katılımında temsil seviyesinde de denkliği için, kalkınma planlarında temel eşitlik anlayışı tüm eşitlik tiplerini içinde barındırmalı ancak siyasal eşitlik ya da ekonomik eşitlik gibi durumlarda pozitif uygulamalara da yer verilmelidir. Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi verilen uzman kişiler, sadece alt eylem planlarında değil kalkınma planları hazırlanırken de kadın erkek eşitliği ile ilgili ya da kadın konulu başlıklar ile ilgili maddelerde plan hazırlama sürecine dahil edilmelidir.

Sadece planlama düzeyinde içerik analizi toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmayı tespit etmek için yeterli değildir. Ancak kalkınma planlarının eşitlik, cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifine sahip olup olmadığını ortaya koyabilmektedir. Kaldı ki bu perspektifin kalkınma planlarında yer alması toplumsal cinsiyet eşitliğinin çözümünde daha kapsayıcı ve dönüştürücü politikalar ortaya konulmasına yönelik toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmaya doğru evrilmenin olduğunu ancak daha alınması gereken çok mesafenin bulunduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Agacinski, S. (1998). *Cinsiyetler Siyaseti*. Ankara: Dost Kitabevi
- Akbaş, G. (2010). *Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (AB Bakanlığı).
- Alkan, A. (2015). Toplumsal Cinsiyet Anaakımlaştırma. *Yerel Yönetimler, Kamu Kurumları ve Sivil Toplum Örgütleri İçin Kadın Dostu Kentler Eğitici Kiti*. Ankara.
- Ashford, N. (2011). Eşitlik. *Özgür Toplumun İlkeleri. Can Madenci (Çev.)* (s. 33-43). içinde Ankara: Liberte Yayınları.
- Avrupa Konseyi. (2013). *Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi 2014-2017*. Avrupa Konseyi
- Aydemir, F. A. (2019). *Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarına Etkisi: İtalya ve Slovenya'nın Karşılaştırmalı Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Baydur, H., & Uçan, G. (2016). *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Değerlendirilmesi: Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri*. Ankara: Nika Yayınevi
- Çelik, Ö., & Ertürk, A. S. (2013). Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 151-166.
- Daly, M., (2005), Gender Mainstreaming in Theory and Practice, *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 12(3), 433-450.
- Demirdilek H. & Şener Ü. (2014), Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Veri Çalışması, TEPAV Yayınları, s. 22-30.
- Diñkol, B., & Steans, J. (2013). Küreselleşme ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlik. *Küresel Dönüşümler-Büyük Küreselleşme Tartışması. Ali Serkan Mercan (Çev.)*. içinde Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Donovan, J. (1997). *Feminist Teori*. Ankara: İletişim Yayınları
- Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II*. Ankara: CEİD Yayınları.
- Ecevit Y. ve Tüzel Bayrakçeken G. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi El Kitabı*, Ankara: CEİD Yayınları
- Eray Ş. (2015). Yeni kurumsalcı yaklaşımlar çerçevesinden Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği kamu politikası: Eğitim ve siyasal katılım alt politika örnekleri, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara.
- Eveline J. Ve Bacchi C. (2005). What are We Mainstreaming When We Mainstream Gender? *International Feminist Journal of Politics*, 7(4).
- EİGE, (2016). Institutional Transformation Gender Mainstreaming Toolkit, s. 4-8.
- Gedik, E. (2015). Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırmanın Türkiye'de Kadın Hareketi Üzerindeki Etkisi ve Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kavramı. *Akademik Hassasiyetler*, 2(4), s. 209-228
- Güriz, A. (2011). *Feminizm Post Modernizm ve Hukuk*. İstanbul: Phoneix Yayınları.
- Gemalmaz, M. (2010). "Ulusal üstü İnsan Hakları Hukukunda Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi Bağlamında "Özel Önlemler", "Geçici Özel Önlemler", "Pozitif Edim" ve "Destekleyici Edim", Prof. Dr. Tunçer Karamustafaoğlu'na Armağan, Ankara: Adalet Yayınevi; 31-62.
- Göçmener, S. (2008). *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Kadın Erkek Eşitliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/institutions-and-structures> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits> (Erişim Tarihi: 17.06.2023).
- <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/tools-methods> (Erişim Tarihi: 17.06.2023). <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yedinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-Oncesinde-Makroekonomik-Gelismeler-1990-1994.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.03.2021)

- https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-2001-2005.pdf (Erişim Tarihi: 08.03.2021)
- https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Planı-2007-2013.pdf , (Erişim Tarihi: 08.03.2021)
- https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf, (Erişim Tarihi: 08.03.2021)
- ILO Türkiye Ofisi. (2015). *ILO'nun Amaç ve Hedeflerine İlişkin Bildirge (Filadelfiya Bildirgesi)*. Erişim adresi: http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/ilo_filadelfiya.html, (Erişim: 15.05.2020). adresinden alındı
- Klatzer, E. (2012), Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Bütçeleme Kılavuzu, Çev., Fethi Keleş ve Orhan Bilgin, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, İyi Yönetişim Programı, TESEV YAYINLARI
- Kısat B. (2020), Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Ana Akımlaştırma Programı Toplumsal Cinsiyet Eylem Plan (2020-2023), s. 3-5.
- Koçak, D. (2019). 17 Şubat 1926'da Kabul Edilen Türk Medeni Kanunu'na Göre Türk Kadınının Hak ve Özgürlükleri. *Atatürk Dergisi*, 8, 79-98.
- Köse, E. (2013), Cinsiyet/Toplumsal Cinsiyet İkiciliği Üzerine Eleştirel Yaklaşımlar Ya Da Doğa "Doğal Mıdır". *Doğu Batı Dergisi*. 64, 37-52.
- Mooser, C. and Mooser, A. (2005), *Gender mainstreaming since Beijing: a review of success and limitations in international institutions*, *Gender & Development*, 13(2), s. 11 -22
- Öden, M. (2003) *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik*. Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Önal Yakar A. Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Eğitim Materyali: CEİD Yayınları, 2021.
- Rees, T. (2002). Mainstreaming Equality. In *Engendering Social Policy*, ed. Sophie Watson and Lesley Doyal. Open University Press.
- Rees, T. (2005), The Politics of 'Mainstreaming' Gender Equality <https://link.springer.com/book/10.1057/9780230522572> (Erişim Tarihi 18.01.2022).
- Sartori , G. (2017). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş. Mehmet Turan & Tuncer Karamustafaoğlu (Çev.)*. Bursa: Sentez Yayınları .
- Sayın, A. (2007). *Avrupa Birliği'nde Çalışma Yaşamında Kadın Erkek Eşitliği: Türkiye Açısından Bir İnceleme* . Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Squires, J. (2005). *Is mainstreaming transformative? Theorizing mainstreaming in the context*. *Social Politics* 12(3) 366 -388.
- Şenesen G. & vd. (2017), Kadınsız Kentler Toplumsal Cinsiyet Açısından Belediyelerin Politika ve Bütçeler, 13-14.
- UN WOMEN (2022), Handbook on Gender Mainstreaming for Gender Equality Results.
- Uşul, A. R. (2006). Helsinki'den Müzakerelere Türkiye-AB İlişkileri. *Doğu'dan Batı'ya Dış Politika AK Partili Yıllar. Zeynep Dağı (Der.)* (s. 189-217). içinde Ankara: Orion Yayınevi.
- Verloo, M. (2001). " Another Velvet Revolution? Gender Mainstreaming and The Politics Of Implementation", IWM Working Paper No. 5
- Walby, S. (2005). Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practice. *Social Politics*, 12(3), 1-25.
- Yantur, P. (2019). Kalkınma Planları ve Yasal Çerçeve Kapsamında Kadın İşgücü: Türkiye Örneği. *Lectio Socialis*, 3(1), s. 9-20.

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Tuğba DAMGACI (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Tuğba DAMGACI (%100)
